

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Diplomová práce

2016

Tereza Kurfiřtová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií, Katedra politikologie

Tereza Kurfiřtová

**Pronásledování římskokatolické církve
v Československu
- ideologie, strategie a taktika KSČ**

Diplomová práce

Praha 2016

Autor práce: **Tereza Kurfiřtová**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

KURFÍRTOVÁ, Tereza. *Pronásledování římskokatolické církve v Československu – ideologie, strategie a taktika KSČ*. Praha, 2016. 74 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Abstrakt

Práce pojednává o pronásledování římskokatolické církve v Československu ovládaném komunistickou stranou. V první části popisuje vzájemný vztah mezi komunismem a římskokatolickou církví. Myšlenky komunismu jsou představeny na úvahách Karla Marxe, Vladimira Iljiče Lenina a textech marxismu-leninismu. Postoj církve prezentují slova několika papežů, kteří se postavili proti idejím komunismu i činům konaným v jeho jménu. Druhá kapitola popisuje jednotlivé kroky komunisty řízeného státu vůči církvi. Důraz je kladen na období od únorového převratu roku 1948 do konce 50. let. Uvedené období lze rozdělit do tří částí, které se odlišují komunisty zvolenou taktikou. V první fázi se komunisté snažili si církve podřídit, druhá fáze byla ve znamení tvrdého pronásledování představitelů církve a základem třetí fáze se stala ateizační politika. Cílem práce je porovnání základů komunistické ideologie a realizace odstraňování náboženství ze společnosti. Práce se taktéž zabývá taktikou, jakou komunisté proti církvi zvolili, a také důvody, které Komunistickou stranu Československa k jednotlivým krokům vedly. Práce ukazuje, že roli sehrál nejen spor mezi komunistickou ideologií a náboženstvím, ale existoval i pragmatický motiv k odstranění církve – římskokatolická církev s vysokým počtem věřících měla velký vliv na československou společnost.

Abstract

This work examines the prosecution of the Roman Catholic Church in the Communist-ruled Czechoslovak Republic. The first part analyzes the mutual relationship of the communist ideology and the Roman Catholic Church. The basic tenets of communism are presented via the works of Karl Marx, Vladimir Ilyich Lenin and consecutive texts

labeled Marxist-Leninist. The thoughts of the church are presented through the statements of several popes that took a stand against the ideals of communism and the atrocities committed in their name. The second chapter analyzes the individual steps the Communist-controlled state took against the church. Particular attention is devoted to the period from the February 1948 Communist takeover up to the end of the 1950s. This period can be further divided into three phases, distinguished by the differing tactics employed by the Communist Party. In the first phase, the Communists were attempting to subdue the church, the second phase was characteristic by very ruthless prosecution of the church officials, while the hallmark of the third phase was mainly a systematic policy of atheization. The aim of this work is a comparison of the ideological underpinnings of the Communist ideology with the real-world practice of the attempted elimination of religion from society. Focus is also put on the tactics used by the Communist bureaucracy against the church, along with the main reasons that led the Communist Party towards the pursuit of the individual steps. The work shows that the underlying conflict between the Communist ideology and religion was not the only explaining factor of the Communist motives – there was also a pragmatic reason for eliminating the church, stemming from the fact that the Roman Catholic Church had a significant influence within the Czechoslovak society, thanks to the significant number of believers.

Klíčová slova

Komunismus, náboženství, Československo, ideologie, perzekuce, římskokatolická církev, Komunistická strana Československa

Keywords

Communism , religion , Czechoslovakia , ideology , persecution , Latin Church , the Communist Party of Czechoslovakia

Rozsah práce: 136 516 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30. prosince 2015

Tereza Kurfiřtová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Josefu Mlejnkovi Ph.D. za jeho vstřícnost při vedení této diplomové práce. Velmi si vážím jeho pomoci a odborného vedení. Ráda bych také poděkovala rodině, partnerovi a nejbližším přátelům za podporu a trpělivost.

Institut politologických studií
Teze diplomové práce

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Projekt diplomové práce na téma:

Pronásledování katolické církve v Československu
Ideologie, strategie a taktika KSČ

Autor: *Bc. Tereza Kurfířtová*
Obor a ročník: *Politologie, 1. ročník magisterského studia*
Akademický rok: *2013/2014*
Vedoucí práce: *PhDr. Josef Mlejnek Ph.D.*

Téma a cíl diplomové práce

Ve své diplomové práci se budu zabývat vztahem katolické církve a Komunistické strany Československa. Hlavním směrem práce bude sledování příčin a strategie perzekucí církve ze strany KSČ.

Katolická církev byla v Československu systematicky pronásledována po celou existenci minulého režimu. Tato práce bude sledovat období konce čtyřicátých let a léta padesátá. V této práci se objeví etapy omezování církve, které se odvíjí od komunisty vydávaných proticírkevně laděných zákonů a následná reakce katolické církve. Pro tuto práci je však neméně podstatným obdobím již roky předchozí, tedy období od vzniku KSČ v roce 1921 do jejího nástupu k moci, neboť v té době byly formovány myšlenkové základy strany.

Komunistická strana Československa mezi svou základní strategií ovládnutí společnosti zařadila i omezení a potlačení katolické církve. Část práce bude zaměřena na **ideologii KSČ**, na základě které bylo rozhodnuto o omezení fungování církve na veřejném životě. K vypracování této části bude nezbytné nastudování ideologických dokumentů KSČ.

Jedním z cílů této práce je také přinést vysvětlení toho, **proč** KSČ spatřovala v katolické církvi tak nebezpečného nepřítele své politiky a svého režimu, že považovala za vhodné tohoto aktéra omezit. Ideologické dokumenty dávají jen oficiálně prezentovaný pohled KSČ na pozici církve, nejsou ale jediným materiálem pro vysledování důvodů. Katolická církev hrála významnou roli na společenském životě (zejména malých obcí) a faráři byli mezi lidmi velice respektovanými osobnostmi. Z tohoto důvodu bude podstatné se zaměřit na sociologické aspekty církve, na postavení církve ve společnosti a na to, jakou organizaci představovala, neboť disponovala sítí farností, škol a klášterů, tiskem a vydavatelstvím.

Dalším z cílů je představit v rámci etap **strategii**, jakou KSČ zvolila při omezování role katolické církve ve společenském životě. Vzhledem k tomu, že jsou nositeli veřejné diskuze média a zprostředkovávají lidem většinu dění, u kterého nemohou být sami přítomni, na základě čehož si vytváří názor, rozhodla jsem se zaměřit na informování o katolické církvi ve stranickém tisku KSČ. Pro tuto část tedy bude vypracována obsahová analýza textů týkajících se katolické církve, které vyšly v deníku Rudé právo. Touto analýzou bude ukázáno, jaký mediální obraz katolické církve vytvářel stranický tisk KSČ od vzniku uvedené tiskoviny 1920.

V této diplomové práci budou sledovány zejména následující výzkumné otázky:

1. Jak spolu korespondovaly myšlenkové základy vztahu komunismu k náboženství a jejich přerod do praxe v podání Komunistické strany Československa?
2. Jaké strategie využívala Komunistická strana Československa v jednotlivých etapách perzekucí katolické církve?
3. Mohla církev jinou strategií a taktikou režimu lépe čelit?

Metodika

Tato diplomová práce bude analyzovat dokumenty týkající se perzekucí katolické církve ze strany KSČ. Podkladem budou literární rešerše literatury, která se týká dané problematiky.

Na základě výsledků bude zkomparován vztah a vystupování jedné skupiny vůči druhé, vzájemný vztah mezi katolickou církví a Komunistickou stranou Československa.

Bude také využita metoda obsahové analýzy u relevantních médií.

Předběžná struktura práce

1. Úvod

2. Vzájemný vztah mezi katolickou církví a KSČ

a. Charakteristika vztahu KSČ ke katolické církvi

Zde budou nastíněny ideologické důvody negativního vztahu KSČ k náboženství.

b. Charakteristika vztahu katolické církve ke KSČ

Jaké bylo vnímání komunismu v dokumentech a tisku katolické církve a knihách od katolických autorů. Jak katolická církev vystupovala vůči KSČ.

3. Etapy omezování katolické církve

Zde budou sledovány jednotlivé etapy a strategie, jaká byla využita pro omezování katolické církve ze strany KSČ. Dále zde bude popsána reakce katolické církve na jednotlivá proticírkevní opatření režimu.

4. Shrnutí a závěr

Předpokládaná literatura

BABIČKA, V.: *Únor 1948 a katolická církev*. In: *Paginae historiae*, roč. 7, 1999, s. 277-294.

BALÍK, S. a J. HANUŠ: *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7.
BOHÁČ, Z.: *Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999*. Vyd. v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, 1 atlas (175 s.). ISBN 80-719-2405-9.

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003-, ISBN 80-86569-60-81.

BULÍNOVÁ, M., M. JANIŠOVÁ a K. KAPLAN. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951: edice dokumentů*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1994, 505 s. ISBN 80-85765-34-9.

CABADA, L.. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*. Vyd. 1. Praha: ISE, 2000, 197 s. ISBN 80-86130-10-x.

ČAPKA, F. a J. LUNEROVÁ: *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. 1. vyd. Brno: CPRESS, 2012, 152 s. Zlomové okamžiky. ISBN 978-802-6400-899.

ČEJKA, M. - HANUŠ, J.(eds.): *Křesťané a socialismus*. Čítanka textů: 1945-1989. Díl 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-807-3251-574.

ČEJKA, M. - HANUŠ, J.(eds.): *Křesťané a socialismus*. Čítanka textů: 1945-1989. Díl 2. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-807-3251-574.

CUHRA, J.: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999, 107 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 32. ISBN 80-852-7084-6.

Divini redemptoris, článek 20; Matice cyrilometodějská, Olomouc 1993, dostupné na <http://www.kebrle.cz/katdocs/DiviniRedemptoris.htm>

DOLEŽAL, M.: *Jako bychom dnes zemřít měli: drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, c2012, 446 s. ISBN 978-807-4150-661.

FIALA, P. – HANUŠ, J. (eds.): *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. CDK, Brno 2001. ISBN 80-859-5998-4.

HAJKO, J.: *Rozbit' Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia. Pokus o vytvorenie „národnej cirkvi“ v Česko-Slovensku 1949*. Lúč: Bratislava 2004.

HANUŠ, J. – STRÍBRNÝ, J. (eds.): *Stát a církev v roce 1950*. CDK, Brno 2000. ISBN 80-859-5971-2.

HANUŠ, J.: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. CDK, Brno 2005. ISBN 80-732-5036-5.

CHENAUX, P.: *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012, 287 s. ISBN 978-80-87067-41-3.

JAN, L. (ed.): *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století.* CDK, Brno 2000. ISBN 80-859-5974-7.

KALINOVÁ, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969.* Academia: Praha 2007. ISBN 978-802-0015-365.

KALOUS, J., J. KOCIAN aj. ADAMEC. *Český a slovenský komunismus (1921-2011).* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, 459 s. ISBN 978-80-7285-156-0.

KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953.* 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. 440 s. ISBN 1081-038-1994.

KAPLAN, K. - PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu.* Brno 2001. ISBN 80-859-4775-7.

KAPLAN, K.: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968: studie a dokumenty.* 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, 151 s. ISBN 80-85270-20-x.

KAPLAN, K.: *K politickým procesům v Československu 1948-1954: dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, c1994, 214 s. ISBN 80-85270-28-5.

KOURA, P. a V. VANÍČKOVÁ. *Diktatura versus naděje: pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948-1989.* Vyd. 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, 191 s. ISBN 978-80-87912-00-3.

NECHVÁTAL, M.: *15.5.1921 založení KSČ : ve službách Kominterny.* Praha : Havran, 2002. 125 s. ISBN 80-86515-13-3.

MAREK, P. a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998.* Gloria, Rosice u Brna 2000. ISBN 80-862-0025-6.

MIKULKA, Jiří a Radek MIKULKA. Případ kelečského faráře: římskokatolický farář František Mikulka a jeho konfrontace se státní mocí v roce 1949. 1. vyd. Vyškov: R. Mikulka, 2012, 37 s., [2] s. příl. ISBN 978-80-905171-0-3.

OTTER, P. *Církevní politika 1949.* 1. vydání. Heršpice: Eman, 1991. 126 s. ISBN 80-900696-1-4. ISBN 80-900-6961-4.

PEHR, M.: *Cestami křesťanské politiky: biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích.* 1. vyd. Praha: Akropolis, 2007, 373 p. ISBN 80-869-0353-2.

PEHR, M.: *Československá strana lidová.* In: *Moderní dějiny*, roč. 10 (2002), s. 137–190.

RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa : od počátků do převzetí moci.* Praha : Academia, 2002. 284 s. ISBN 80-200-0957-4.

RŮŽIČKA, D.: *Komunistická strana Československa (KSČ): stranické orgány - sjezd KSČ* [online]. Totalita.cz. Dostupné na: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org_01.php

STRÍBRNÝ, J.: *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit*. In: Jan, L. (ed.): *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*. CDK, Brno 2000, s. 78–115.

VAŠKO, V. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*. 1. vydání. Praha: ZVON, 1990. 272 s. ISBN 80-7113-035-4.

VAŠKO, V. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. 1. vydání. Praha: ZVON, 1990. 270 s. ISBN 80-7113-035-4.

VLČEK, V. *Ženské řehole za komunismu (1948 – 1989)*. Sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1.10.2003. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005. ISBN 80-7266-195-7.

VLČEK, V. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004. ISBN 80-7266-179-5.

WEIS, M. *Výuka náboženství v letech 1899 – 1989 jako ukazatel vztahu státu a katolické církve se zřetelem na českobudějovickou diecézi*. Košice: Seminár sv. Karola Boromejského v Košiciach, 2007. ISBN 978-80-89138-81-4.

Sborníky

Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference pořádané Českomoravskou generální delegaturou Řádu karmelitánů, Českou křesťanskou akademií a Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR.. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-797-X.

Stát a církev v roce 1950. Sborník příspěvků z konference pořádané Českou křesťanskou akademií, Ústavem pro soudobé dějiny, Centrem pro studium demokracie a kultury dne 21.6.2000. 1. vydání. Brno: CDK, 2000. ISBN 80-85959 -71-2.

Internetové zdroje

Český statistický úřad: *Sčítání lidu: náboženské vyznání*

Prameny

Rudé právo, 1920-

Ústav pro studium totalitních režimů: archiv Rádia Vatikán

Knihovny

Ústav pro studium totalitních režimů

Národní archiv

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

Obsah

ÚVOD	1
1. VZÁJEMNÝ VZTAH	4
1.1 <i>Vztah komunistické ideologie k náboženství</i>	4
1.1.1 <i>Marxův vztah k náboženství</i>	7
1.1.2 <i>Leninův vztah k náboženství</i>	10
1.1.3 <i>Vztah marxismu-leninismu k náboženství</i>	12
1.2 <i>Vztah římskokatolické církve ke komunistické ideologii</i>	13
2. HISTORIE PERZEKUCÍ ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE	19
2.1 <i>Jednání mezi státem a církví</i>	21
2.1.1 <i>Plány na likvidaci církve</i>	24
2.1.2 <i>Zákroky proti církvi</i>	27
2.2 <i>Likvidace církve</i>	32
2.2.1 <i>Dokument určující politiku režimu vůči církvi</i>	32
2.2.2 <i>Kroky proti církvi</i>	34
2.3 <i>Ateizační politika státu</i>	45
3. SOUHRA IDEOLOGIE A REALITY	50
3.1 <i>Výzkumná otázka č. 1</i>	50
3.2 <i>Výzkumná otázka č. 2</i>	53
3.3 <i>Výzkumná otázka č. 3</i>	55
ZÁVĚR	57
SUMMARY	58
POUŽITÁ LITERATURA	61
SEZNAM PŘÍLOH	65
PŘÍLOHY	66

Úvod

Přestože se komunistický režim v Československu zhroutil před více jak dvaceti lety, některé jeho pozůstatky stále rezonují ve společnosti. Jedním z nich byla otázka navrácení majetku církvím, o něž byly připraveny v důsledku revize první pozemkové reformy a druhé pozemkové reformy, aniž by získaly za zabraný majetek náhradu. Vláda Petra Nečase se za svého působení rozhodla věc řešit, neboť tato křivda na církvích zůstávala pomyslným „strašákem ve skříni“. Zákon o církevních restitucích byl schválen na podzim roku 2012 a v platnost vstoupil k 1. lednu roku následujícího.¹ Během jeho prosazování se však proti tomuto záměru zvedla vlna odporu a hlasitým kritikem byli i politici z Komunistické strany Čech a Moravy, pokračovatelky Komunistické strany Československa. To bylo vzhledem k ideologickému zaměření strany očekávatelné, ale některé proticírkevní výpady zněly od politiků této strany, jako by byly sedmdesát let staré. Například poslanec M. Grebeníček v poslanecké sněmovně v únoru 2012 pronesl, že „*římskokatolická církev příliš nezpytovala vlastní svědomí, nelitovala upřímně zla, které v minulosti způsobila*“ narážejíc na upálení mistra Jana Husa. „*Vůbec nejde o zmírnění křivd, ale o rozsáhlé majetkové poškození státu a jeho občanů,*“ prezentoval názor KSČM.²

To byl impuls, proč mě zaujalo studium dění po komunistickém převratu ve vztahu k římskokatolické církvi. Bylo by jistě zajímavé se zaměřit čistě na pozemkovou reformu, ale mě zajímal celkový kontext. Zvláště pak to, jak dění komunistickém Československu odpovídalo komunistické ideologii zformulované Marxem s Engelsem a Leninem. Na tomto základě vznikla myšlenka zaměřit diplomovou práci tímto směrem. Tématem této diplomové práce je *Pronásledování římskokatolické církve v Československu – ideologie, strategie a taktika KSČ*.

Komunistická strana Československa po únoru 1948 začala realizovat svojí představu, jak by měla fungovat celá společnost. Její snahu mohly narušit skupiny, jejichž pohled na svět se s tím komunistickým neshodoval. Za takovou skupinu lze jednoznačně označit římskokatolickou církev, která sice také chce, aby bohatí pomáhali chudým ale na bázi dobrovolnosti, nikoli nařízením privilegované skupiny lidí u moci. Z komunistického úhlu

---

¹ Zákon č. 428/2012 Sb. o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi)

² *Hádka o restituce: komunista Grebeníček urážel církev.* Mladá fronta DNES. 4.2.2012.

pohledu bylo třeba situaci řešit, neboť církev se mohla stát základnou vzdoru, která by mohla narušit „pokojnost“ nového režimu. Jaké mohli komunisté zvolit cesty ke snížení vlivu církve na společnost? Jednou z variant bylo získat církev na svoji stranu, trpělivě počkat než dojde ke ztrátě jejího vlivu způsobené komunistickou společností, která již náboženství a církev nepotřebuje, nebo jí „přitlačit ke zdi“ a cíleně snižovat její vliv. Tato práce pojednává o tom, jakými taktickými kroky se československý komunistický režim vypořádával s římskokatolickou církví a náboženstvím.

Celá práce se snaží nalézt odpověď na tři výzkumné otázky stanovené v tezích. První: *Jak spolu korespondovaly myšlenkové základy vztahu komunismu k náboženství a jejich přerod do praxe v podání Komunistické strany Československa?* Vychází z hypotézy, že církevní politika Komunistické strany Československa byla určována taktikou, která měla vést k ovládnutí společnosti, neboť režim pod vedením KSČ je v prvních letech označován za totalitní.

Druhá: *Jaké strategie využívala Komunistická strana Československa v jednotlivých etapách perzekucí katolické církve?* Tato výzkumná otázka byla dána předpokladem, že vývoj postoje státu k církvi se během let 1948 – 1960 proměňoval, a s ním se měnily i nástroje, které komunisté pro boj s církví využívali.

Jak zareagovala církev na komunistickou politiku? A byla její reakce v jejím nejlepším zájmu? Touto problematikou se zabývá poslední výzkumná otázka: *Mohla církev jinou strategií a taktikou režimu lépe čelit?* Tato otázka vychází z hypotézy, že i církev mohla minimálně částečně určovat, jak její střet s komunistickým režimem bude vypadat, když volila strategii pro odpověď na církevní politiku.

Práce je rozdělena do tří kapitol. První z nich je věnována vzájemnému vztahu, který panoval mezi zastánci komunistické ideologie a představiteli římskokatolické církve. Nejprve je zde rozebrána komunistická filosofie a její postoj k náboženství jako takovému. Jsou zde představeny názory K. Marxe a B. Engelse, ale i V. I. Lenina a představy, které přináší příručky marxismu-leninismu. Následuje část týkající se postoje, jaký zaujali papežové vůči komunistické ideologii, která od 19. století získávala na popularitě. Tato podkapitola vychází zejména z encyklik, které vydal Lev XIII. a Pius XI.

Druhá kapitola obsahuje nastínění postupu poúnorového režimu vůči náboženství a konkrétní kroky vůči římskokatolické církvi. Tato kapitola je rozdělena na tři části, z nichž

každá se zaměřuje na jiné období ve vztazích státu a církve. První mapuje období od února 1948 do dubna 1949, v roce 1952 končí druhá a třetí pokračuje od roku 1952 dále. Jednotlivá období jsou od sebe oddělena na základě rozdílného charakteru církevní politiky, jakou komunistická moc vůči církvi v dané době zaujala. K tomuto záměru jsou zde citovány dokumenty, které určovaly směr církevní politiky.

Poslední kapitola je věnována zodpovězení tří výzkumných otázek, tedy porovnání ideologie a reality v Československu, reakci a možnostem římskokatolické církve a postupům, jaké komunistický režim v boji proti církvi zvolil.

Hlavní metodou zvolenou k vypracování této práce byla analýza základních pramenů a literatury. Kapitola týkající se ideologie Komunistické strany Československa a jejího vztahu k náboženství je založena na vybraných textech filosofa Karla Marxe, který položil základy ideologie komunistických stran, zejména *Manifestu komunistické strany*. Rovněž je zde ukázán vztah Vladimira Iljiče Lenina k náboženství, který nabízí knížka *O náboženství* vydaná v roce 1954. Nebyly opomenuty ani „vzdělávací“ texty vycházející v učebnicích marxismu-leninismu.

K historickému přehledu byly vybrány publikace historika Doc. PhDr. Karla Kaplana, CSc., který se na historii perzekucí římskokatolické církve zaměřuje. Ucelený přehled dává jeho studie *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*. Rovněž je spoluautorem sbírky dokumentů, které se týkají církevní politiky státu *Církevní komise ÚV KSČ, 1949-1951: edice dokumentů*. Tato kniha nabízí opisy textů z jednání ÚV KSČ, církevní šestky, ale i dopisů biskupů adresované vládě. Přehled o jednání státu ve vztahu k církvi nabízí i knihy *Neumlčená I-II* Václava Vaška, který pronásledování z důvodu náboženského sám pocítil na vlastní kůži jakožto náboženský aktivista. Na základě nastudované literatury pak je zkomparován vztah mezi Komunistickou stranou Československa a římskokatolickou církví.

Ačkoli bylo v projektu diplomové práce počítáno se studiem periodik, nakonec bylo jejich obsahu použito pouze k dokreslení panující atmosféry. K práci je přiloženo několik karikatur, které vyšly v satirickém týdeníku *Dikobraz*. Jejich vyznění názorně ilustruje, jak komunistický režim propagandisticky působil na veřejnost.

1. Vzájemný vztah

Tato kapitola se zabývá vzájemným vztahem panujícím mezi komunistickou filosofií a náboženstvím, konkrétně římskokatolickou církví. V první části jsou představeny základní komunistické myšlenky, vyjádření Karla Marxe a Vladimira Iljiče Lenina k náboženství a také ukázky toho, jak bylo pojednáváno o náboženství v učebnicích marxismu-leninismu. Druhá část je na tento vztah pohlíženo z druhé strany, tedy z pohledu představitelů římskokatolické církve. Tato část je postavena zejména na papežských encyklikách týkajících se komunismu.

1.1 Vztah komunistické ideologie k náboženství

Myšlenka rovnostářské a kolektivistické společnosti nebyla v době Marxe ničím novým. Už ve 4. století před naším letopočtem se v tomto duchu zmiňuje Platón v souvislosti se strážci, kteří dle jeho spisu *Ústava* měli mít nezanedbatelné místo ve společnosti: „*Předně ať žádný nemá žádného jmění soukromého, leda co jest nejnnutnější.*“³ Čímž chtěl stav chránící celý společenský systém uchránit před lidskou závistí a chamtivostí. Podobná myšlenka se objevovala v průběhu dvou tisíciletí mnohokrát. Společné vlastnictví praktikovali i první křesťané na základě Kristova učení, stejně se této myšlenky drželi i ve středověkých kláštrech, protože řeholníci by nemohli plně sloužit Bohu, pokud by se zabývali světskými statky, jak pravil Lukáš v evangeliu: „*Žádný sluha nemůže sloužit dvěma pánům. Neboť jednoho bude nenávidět, a druhého milovat, k jednomu se přidá a druhým pohrdne. Nemůžete sloužit Bohu i majetku.*“⁴ Myšlenka společenského vlastnictví se zamlouvala i Thomasi Morovi, který ji rozvedl ve své knize *Utopie* (1516). Tato kniha popisuje fungování ideálního státu podle představy Mora. V tomto státě na ostrově Utopie neexistuje soukromé vlastnictví, lidé se zde nedopouštějí vykořisťování druhých a peníze a majetek zde nehrají hlavní roli v životě společnosti.⁵

Významným filosofem, který se zabýval myšlenkou společnosti sociální spravedlnosti, je Karel Marx, jenž odmítl komunismus svých předchůdců, který označoval za primitivní a bezmyšlenkovitý, neboť jejich filosofický přístup pouze rozšířil vlastnický princip na

---

³ PLATÓN. *Ústava*. s.106

⁴ *O nepoctivém správci*. Lukášovo evangelium.

⁵ MORE, T. *Utopie*. s.53

všechny. Tím způsobem byla dle Marxe naplněna všeobecnou závist. Oproti nim svoji filosofickou představu o uspořádání společnosti Marx označoval pravým komunismem, který je založen na zrušení vlastnického principu, jež má odstranit sebeodcizení člověka a vytvořit skutečný, mravní vztah mezi lidmi navzájem i mezi člověkem a přírodou. Základem komunismu podle Marxe je proměna vlastnických vztahů ve společnosti a zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků.⁶

Karel Marx s Bedřichem Engelsem⁷ sepsali v roce 1847 *Manifest komunistické strany*, který se stal základem tzv. vědeckého komunismu.⁸ Manifest, který K. Marx a B. Engels napsali z pověření II. kongresu Svazu komunistů, je rozdělen na úvod a čtyři hlavy, jak se s tím setkáváme u ústavních dokumentů. Jednotlivé hlavy se zabývají tématy vztahu jednotlivých skupin společnosti k sobě navzájem, socialistickou a komunistickou literaturou a poslední hlava nastiňuje vztah komunistů k opozici.

Marx spatřuje příčinu rozdělení společnosti na buržoazii a proletariát v třídním boji, který tvoří dějiny. Dříve existovalo více táborů, za doby Marxe jsou to dle jeho slov pouze tyto dva. „*Buržoazie vytvořila během sotva jednoho století svého třídního panství hromadnější a obrovitější výrobní síly než všechny dřívější generace dohromady. (...) Ale buržoazie nejen ukula zbraně, které znamenají její smrt; zplodila také lidi, kteří se těchto zbraní chopí – moderní dělníky, proletáře. Tou měrou jak se rozvíjí buržoazie, tj. kapitál, rozvíjí se také proletariát, třída moderních dělníků, kteří mohou existovat jen dotud, dokud nalézají práci, a kteří nalézají práci jen dotud, dokud jejich práce rozmnožuje kapitál. Tito dělníci, kteří se musí prodávat kus po kuse, jsou zbožím jako každý jiný předmět obchodu, a proto jsou stejně vydáni napospas všem rozmarům konkurence, všem výkyvům trhu.*“ Dělníci se stali pouhým příslušenstvím ke strojům, jejichž chod se stále zdokonaluje, a dělníci dostávají minimální mzdu, o kterou jej připraví buržoazie. Dělník je tak dle Marxe vykořisťován buržoazií, nejprve továrníkem, posléze krčmářem či domácím pánem. V důsledku úpadku mas mají proletáři možnost postavit se buržoazii a svést s ní boj. Zánik buržoazie a vítězství proletariátu jsou nevyhnutelné, dodává Marx s Engelsem.

---

⁶ MARX, K. a ENGELS, B. *Manifest komunistické strany*. In: Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/manifest/>

⁷ Bedřich Engels (1820 - 1895) – německý politický filosof, spoluzakladatel marxismu, vůdčí osobnost první i druhé internacionály.

⁸ Vědecký komunismus se tvářil jako objektivní vědní obor nadřazený všem ostatním. Vědecký komunismus prezentoval svá východiska jako danost. (SUK, J. *Vědecký komunismus*. s. 126)

Proletáři a komunisty se zabývá hlava druhá. Zájmy komunistických stran jsou totožné se zájmy proletariátu celého světa. Cílem jejich působení má být zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, ale nikoli osobního vlastnictví jako takového, a vydobytí politické moci proletariátem. „*Chceme jen odstranit nuzácký charakter tohoto přivlastňování, kdy dělník žije jen proto, aby rozmnožoval kapitál, a žije jen potud, pokud to vyžaduje zájem panující třídy.*“ Proletariát má zbavit buržoazii kapitálu a ten soustředit v rukou státu, kterým se rozumí proletariát zorganizovaný v panující třídě. Autoři *Manifestu* připouští, že k tomu bude potřeba učinit despotické zásahy do vlastnického práva. Mezi deseti kroky je uvedeno například zrušení dědického práva, silně progresivní daň či konfiskace majetku všech emigrantů a rebelů. Až bude moc soustředěna v rukou sdružení, veřejná moc ztratí politický charakter, protože „*politická moc ve vlastním slova smyslu slova je organizované násilí jedné třídy k potlačování druhé.*“

Třetí hlava *Socialistická a komunistická literatura* se člení na (1) *reakční socialismus*, (2) *konzervativní aneb buržoasní socialismus* a (3) *kriticko-utopický socialismus a komunismus*, v nichž jsou představeny tyto filosofické směry. Do *reakčního socialismu* spadá *feudální socialismus*, který vznikl v revoluční Francii a vyznačoval se pokrytectvím aristokratů, kteří byli v jeho čele, *maloburžoasní socialismus*, u kterého není jasné, zda se chce maloburžoazie připojit k proletariátu nebo k buržoazii, a *německý aneb „pravý“ socialismus* pocházející z Francie, který se stal v rukou vlád zbraní proti německé buržoazii, ale vystupoval proti komunismu a odmítal třídní boj. *Konzervativním aneb buržoasním socialismem* se rozumí snaha části buržoazie odstranění sociálních neduhů, aby mohla buržoasní společnost fungovat dál. Mezi ně je v *Manifestu* řazen P. J. Proudhon⁹ a jeho *Filosofie bídy*. *Kriticko-utopický socialismus a komunismus*, který se snaží zlepšit postavení všech členů společnosti, k čemuž má stačit pochopení systému, který předkládají filosofové tohoto proudu, kam řadí například H. Saint-Simona¹⁰, Ch. Fouriera a R. Owena. Zcela odmítají revoluční cestu ke zlepšení poměrů ve společnosti.

Čtvrtá hlava nese název *Stanovisko komunistů k různým opozičním stranám*. Komunisté dle tohoto stanoviska podporují každé revoluční hnutí vystupující proti

---

⁹ Pierre-Joseph Proudhon (1809 - 1865) - francouzský socialistický myslitel, první anarchista.

¹⁰ Claude Henri Rouvroy de Saint-Simon (1760 - 1825) - francouzský utopický socialista stejně jako Robert Owen (1771 - 1858) a Charles Fourier (1772 - 1838).

dosavadním společenským pořádkům. Vždy zdůrazňují otázku vlastnictví jako základní a otevřeně mluví o tom, že jejich cílů lze dosáhnout pouze násilnou cestou.¹¹

Vztah k náboženství

V některých ohledech jsou si komunismus a katolické náboženství podobné, stěžejními filosofickými základy se však značně odlišují, neboť marxismus je materialistický a ateistický. Myšlenka komunismu je založena nejen na konci soukromého vlastnictví, ale celkově na jiném přístupu k životu. Je zdůrazňována spolupráce a vzájemná solidarita ve společnosti. Těmito ideály si jsou komunismus a křesťanství blízké. To ostatně zdůrazňovali někteří komunističtí myslitelé před Marxem. Například francouzský socialista Étienne Cabet, který obhajoval systematicky organizovanou formu komunismu, považoval křesťanské učení za zaměřené proti vlastníkům.¹²

Objevujícího se nepřátelského vztahu mezi představiteli církve a komunistickou myšlenkou si všímali již Marx a Engelsem při psaní *Manifestu komunistické strany*, v jehož úvodu napsali: „*Evropou obchází strašidlo – strašidlo komunismu. Ke svaté štvanicí na toto strašidlo se spojily všechny mocnosti staré Evropy – papež i car, Metternich i Guizot, francouzští radikálové i němečtí policajti.*“ Na základě obavy evropských státníků a křesťanů došli Marx s Engelsem k závěru, že „*komunismus je již uznáván všemi evropskými mocnostmi za moc.*“

Komunismus i křesťanství usilují o spravedlivější společnost, ale liší se rozdílnými cestami, jak má být této spravedlnosti dosaženo. Zatímco křesťanství se snaží apelovat na věřící, aby sami dospěli k tomu, že bohatí mají chudým pomáhat, komunisté prosazují změnu společnosti silou a zcela odmítají existenci bohatších vrstev.

1.1.1 Marxův vztah k náboženství

Karel Marx položil myšlenkový základ komunistické filosofie. Z Marxe vychází kontinentální „revizionistický“ socialismus sociálnědemokratických stran a revoluční komunismus, který se dostal k moci v Rusku revolucí z roku 1917. Marx pojímá svět materiálně. Kulturní i duchovní život jsou podle něj nadstavbou společenského života a jeho

---

¹¹ MARX, K. a ENGELS, B. *Manifest komunistické strany*. In: Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/manifest/>

¹² MILLER, D. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. s 214

základnou je ekonomika. Nadstavba je pak dle této myšlenky pouhým odrazem ekonomických procesů.¹³

V Marxově politické filosofii se sbíhají tři proudy evropského myšlení – německá klasická filosofie (G. W. F. Hegel, L. Feuerbach¹⁴), francouzský utopický socialismus (Fourier) a myšlení klasických anglických ekonomů (D. Ricardo¹⁵, S. Mill¹⁶).

Základním bodem filosofie Karla Marxe byl historický materialismus (také dialektický materialismus), který popisuje dosavadní vývoj dějin a predikuje vývoj budoucí. Inspirací pro tuto myšlenku Marxovi byla Hegelova¹⁷ dialektika, podle které se vývoj posouvá na základě konfliktu teze a antiteze, který vyústí v syntézu.

Marx převzal Hegelovu dialektiku, neboť ji považuje za revoluční princip: „*Neexistuje nic konečného a absolutního. Existuje pouze nepřetržitý proces vznikání a zánikání.*“¹⁸ Marxovo vidění světa je však od Hegelova naprosto odlišné, když v dialektice idealistické vidění světa nahradil materialistickým. V doslovu ke druhému vydání *Kapitálu* Marx uvádí: „*Pro Hegela je proces myšlení, jež dokonce pod jménem ideje proměňuje v samotný subjekt, demiurg (tvůrce) skutečna... U mne naopak není ideálno nic jiného než materiálně přenesené do lidské hlavy a v ní přetvořené.*“¹⁹

Důraz na materiálně má Marx společný s Feuerbachem²⁰, který patří mezi materialisty. Zároveň však jejich vidění odmítá a kritizuje starý materialismus jako nedialektický, statický, a proto ahistorický. Oproti nim Marx s materialismem spojuje dynamický princip dialektiky.

---

¹³ STÖRIG, H. J.. *Malé dějiny filosofie*, s. 377-379

¹⁴ Ludwig Feuerbach (1804 - 1872) - německý materialistický filozof a antropolog.

¹⁵ David Ricardo (1772 - 1823) - významný britský ekonom.

¹⁶ John Stuart Mill (1806 - 1873) - anglický utilitaristický filozof, politický ekonom a liberální politik.

¹⁷ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831) - významný filozof, představitel německého idealismu

¹⁸ *Ibid.*, s. 374-375

¹⁹ *Ibid.*, s. 375

²⁰ Ludwig Feuerbach (1804 - 1872) - německý materialistický filozof a antropolog.

Další výtkou, kterou Marx vůči tomuto přístupu Marx vznáší, je jeho abstraktnost, neboť podstatu člověka zkoumal mimo společenský kontext.²¹

„Bůh je falešnou iluzí stejně jako hodnota papírových peněz, což dokazuje neznalost těchto věcí v určitých končinách, kde by se tomu jen vysmáli.“²²

Marx pocházel z nábožensky založené rodiny²³, ale postupně se od náboženství odklonil, což přiznal v dopise, který adresoval svému otci již v listopadu roku 1837: *„Opona spadla. Můj svatostánek se rozpadl. Je nutné pouze uvést nové bohy.“²⁴*

Náboženství dle Marxe nedovoluje věřícímu vidět skutečnost takovou jaká je. Skutečnost totiž nábožensky založený člověk vidí zcela jinak. Náboženský pohled na svět považuje Marx za neslučitelný s filosofickým hledáním pravdy.²⁵

Náboženství jako takovému Marx žádné ucelené dílo nevěnoval, avšak v rámci spisů jej zmiňuje jako základní bod společnosti, jehož vliv je nutné zmenšit, neboť lidi pouze zaslepuje a nedovoluje jim změnit řád společnosti.

Kritiku náboženství rozvedl zejména v Úvodu ke kritice Hegelovy filosofie práva. Náboženství zde označuje za „*opium lidstva*“. A dále jej přirovnává: *„Náboženství je povzdech utlačeného tvora, cit bezcitného světa, duch bezduchých poměrů.“*

Náboženství považuje za iluzorní štěstí, které by mělo být ze společnosti odstraněno. *„Zrušit náboženství jako iluzorní štěstí lid znamená žádat jeho skutečné štěstí. Požadavek vzdát se ilusí o svém postavení je požadavek vzdát se postavení, ve kterém je zapotřebí ilusí.“*

---

²¹ *Ibid.*, s.375

²² Marx: *Debaty kolem zákona proti krádeži dříví*. In: SVITÁK, I. Karel Marx - Bedřich Engels: *O náboženství*. s. 49

²³ PALS, D. L. *Eight Theories of Religion*. s. 120

²⁴ MARX, K. *Letter from Marx To his Father*. Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: https://marxists.anu.edu.au/archive/marx/works/1837-pre/letters/37_11_10.htm

²⁵ Marx: *Luther jako rozhodčí mezi Straussem a Feuerbachem*. In: SVITÁK, I. Karel Marx - Bedřich Engels: *O náboženství*. s. 63

Kritika náboženství je tedy v zárodku kritikou tohoto slzavého údolí, jemuž náboženství tvoří svatozář.“²⁶

Náboženství je podle Marxe posvátnou podobou sebeodcizení člověka. Na základě této myšlenky lze Marxova předešlá slova interpretovat takto – náboženství vytváří spokojené lidi z vykořisťovaných tříd, které se cítí díky náboženství vytvářejícímu fiktivní obraz světa šťastné. Náboženství tak napomáhá fungování nespravedlivého světa, kde si nejsou lidé rovnocenní, a zároveň pomáhá vykořisťovaným v tomto světě přežít.²⁷

Z toho lze vyvozovat, že po změně poměrů ve společnosti, již nebude náboženství pro společnost potřebné. Neznamená to tedy, že by mělo být nejprve odstraněno ze společnosti náboženství, ale obráceně – prvním krokem je změnit společnost a tato samotná změna způsobí, že ze společnosti vymizí náboženství, které se v té chvíli stane nadbytečným. Marx se přiklání k tomu, aby změna ve společnosti proběhla revoluční cestou a vedla k ustavení beztřídní společnosti. Na myšlenku revoluce postavil Marx celou svou vizi vývoje společnosti, která dle něj probíhá v rámci třídního boje.

1.1.2 Leninův vztah k náboženství

Vladimír Iljič Lenin byl teoretik marxismu, který je považován za hlavní osobnost ve vývoji marxismu ve dvacátém století. Jako představitel bolševického hnutí a politik výrazně přispěl k tomu, že myšlenky marxismu byly realizovány nejprve v Rusku. Diktatura proletariátu, ale začala v praxi více zdůrazňovat politiku než formu lidové správy a zodpovídání se lidu, a transformace vlastnických vztahů začala být přednější než eliminace modelů nadvlády a podřízení ve výrobním procesu a veřejném životě.²⁸

Hybatele změn spatřoval Lenin ve sjednoceném proletariátu v rámci revoluční strany. Leninismus je rozvinutím marxismu, které bylo odvozené od historického vývoje. Lenin jej doplnil o marxistický výklad zvláštních poměrů v Rusku a o rozpracování teorie a taktiky

---

²⁶ MARX, K. *Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*. Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/121843.htm>

²⁷ PALS, D. L. *Eight Theories of Religion*. s. 132-137

²⁸ MILLER, D.. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. s. 235-236

proletářské revoluce v souvislosti s převzetím moci revoluční marxistickou stranou v první zemi.²⁹

Lenin se držel podobné rétoriky ve vztahu k náboženství po vzoru Marxe, který je označil za „*opium lidstva*“: „*Náboženství je jakási duchovní kořalka, v níž otroci kapitálu utápějí svou lidskou podobu, své nároky na život alespoň trochu důstojný člověka.*“³⁰

Podle Lenina náboženství klamně nabízí spokojený život vykořisťovatelům i vykořisťovaným. Vykořisťovatele učí dobročinnosti vůči těm, kteří žijí v chudobě a jejichž život není veden tak důstojně. Vykořisťovaným náboženství slibuje důstojnou existenci na nebesích po smrti těla. Víra vykořisťovaných je logickým vyústěním situace ve společnosti: „*Bezmocnost vykořisťovaných tříd v boji proti vykořisťovatelům plodí víru v lepší posmrtný život stejně nevyhnutelně, jako bezmocnost divocha v boji proti přírodě plodí víru v body, d'ábly, zázraky apod.*“³¹

Lenin ve svém pojednání *O poměru dělnické strany k náboženství* uvádí, že je správné, aby se náboženství stalo soukromou věcí. Volá tedy po celkové odluce státu od církve. V takovém případě nemá nic proti věřícím, kteří mohou dokonce vstupovat do strany. Strana má v takovém případě věřící vychovat v duchu programu, což v tomto případě znamená odvést je od víry. Problémem se však stává, pokud tito věřící začnou hlásat svoje náboženství v rámci strany.

Proti náboženství nedoporučuje (po vzoru Engelse) veřejně bojovat: „*Když Engels roku 1874 mluvil o proslulém manifestu běženců Komuny, blanquistů, kteří žili jako emigranti v Londýně, označuje za hloupost jejich halasně vyhlášení války náboženství a prohlašuje, že podobné vyhlášení vlády je nejlepší způsob, jak oživit zájem o náboženství a ztížit skutečné odumírání náboženství.*“³² Z této příčiny Engels dokonce podezíral Feuerbacha z toho, že nebojoval proti náboženství, aby je zničil, ale aby je vzkřísil, aby vymyslel nové náboženství. Boj proti náboženství tak má být dle Lenina podřízen třídnímu boji.

---

²⁹ STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. s.379

³⁰ LENIN, V. I. *O náboženství*. s.6

³¹ *Ibid.*, s.5-6

³² *Ibid.*, s. 12

1.1.3 Vztah marxismu-leninismu k náboženství

Marxismus-leninismus v sobě spojuje myšlenky Marxe a Lenina. Jedná se o učení, které bylo přetvořeno v oficiální státní a stranickou ideologii komunistických stran v Sovětském svazu a dalších satelitech.

Náboženství vzniklo podle marxismu-leninismu v dobách, kdy měli lidé mylné představy o světě i o sobě samých. V té době padlo náboženství s pádem národa, ke kterému patřilo. Křesťanství lze zařadit k těmto náboženstvím, neboť se brzy stalo náboženstvím státním. Ve středověku se podle marxismu-leninismu křesťanství přizpůsobovalo feudalismu a postupně si podřídilo filosofii, politiku i právní vědu. Křesťanství si podmanilo veškerý společenský život.³³ Tak líčila ideologie sovětských států.

Marxismus-leninismus zdůrazňuje náboženství jako zbraň duchovního útlatku, ideologické zotročení pracujících pomocí náboženství a jeho zneužití pro upevnění moci vykořisťovatelů. Podle marxismu-leninismu je náboženství zcela neslučitelné s vědou, neboť vychází z nevědomosti a strachu. Náboženství je založené na emocích, které uměle vyvolává, když slibuje posmrtnou blaženost či hrozí tresty, prokletím a peklem. V zajetí náboženství pak drží lidi náboženský kult, ke kterým patří obřady. Víra je slepá ke skutečnostem, neboť nic nezkoumá, ani neprověřuje.

V Sovětském svazu se však základem stala i vědecko-ateistická výchova, která obsahuje vědecko-ateistickou propagandu a protináboženskou východu.³⁴ Engels a poté Lenin vystupují proti tomu, aby docházelo k protináboženskému boji, kam lze protináboženskou výchovu zařadit. Jednalo se však o taktické výroky, neboť cílem této ideologie je vymýcení náboženství.

V *Průvodci marxisticko-leninskou filosofií* je církev označována za podvodnou, neboť využívá podvodů k tomu, aby posílila vládnoucí buržoazii. Církev je podle těchto slov klasickou politickou organizací, která „*ždímá peníze z pracujícího lidu*“. Důkazem tohoto jednání je podle marxisticko-leninského průvodce stav ve Spojených státech amerických.

---

³³ BAUER J., BERÁNEK J. a MUŽÍK J.: *Průvodce marxisticko-leninskou filosofií*. s. 442-444

³⁴ SPIRKIN, A. G. *Učebnice marxistické filosofie*. s. 413-417

„Moderní demokracie není nic jiného než svoboda hlásat to, co se hodí buržoazii, a jí se hodí nejreakčnější ideje, náboženství, tmářství, obhajoba vykořisťovatelů apod.“³⁵

1.2 Vztah římskokatolické církve ke komunistické ideologii

Vztah Vatikánu ke komunismu byl podezřivý od samého počátku, kdy dostal komunismus ucelenou podobu v podobě Marxova a Engelsova *Manifestu*.

Na *Manifest* a rozrůstající se socialistické hnutí reagoval papež Lev XIII. (Vincenzo Gioacchino Raffaele Luigi Pecci, v čele římskokatolické církve v letech 1878-1903) v encyklice *Rerum Novarum* ze dne 15. května 1891, která se zaměřuje zejména na postavení dělníků ve společnosti. Encyklika mimo jiné ukázala, že postavení dělníků ve společnosti zajímá i římskokatolickou církev, která na ně rozhodně nezapomíná.

V encyklice Lev XIII. odsoudil libozvučné myšlenky socialismu, který si klade za cíl vyřešit nepříznivou situaci dělníků. Ti po zrušení cechů nejsou chráněni proti ziskuchtivosti zaměstnavatelů. Řešení situace, které nabízí komunismu (zrušení soukromého vlastnictví a rozdělení jmění rovnoměrně mezi občany), papež Lev XIII. jednoznačně odmítl: „*Socialisté tedy tím, že chtějí jmění jednotlivců převést na společnost, zhoršují postavení všech dělníků, protože tím, že je zbavují možnosti ukládat mzdu, olupují je o naději a možnost, že by si mohli rozmnožit majetek a zlepšit své postavení.*“³⁶ Soukromý majetek považuje za věc vycházející z lidské přirozenosti a jeho zrušení kritizuje kvůli jeho možným důsledkům: „*Podnikavosti a přičinlivosti jednotlivců by se tím odňaly účinné podněty, a tak by nutně vysychaly samy zdroje bohatství. Domnělá vysněná rovnost by nebyla ničím jiným než stejnou bídou a stejně nedůstojným postavením všech bez rozdílu.*“³⁷

Pro církev nepřijatelnou myšlenkou, kterou *Manifest* přinesl, je zrušení rodiny, protože tu církev považuje základ společnosti. „*Blaha státu se však nejvíce dosahuje řádnými mravy, dobře spořádanou rodinou, péčí o náboženství a spravedlnost, mírnost v ukládání a*

---

³⁵ BAUER J., BERÁNEK J. a MUŽÍK J.: *Průvodce marxisticko-leninskou filosofií*. s. 97

³⁶ *Rerum novarum* In: *Sociální encykliky 1891-1991*. s. 19-56 RN článek č. 4

³⁷ *Ibid.*, článek č. 12

spravedlností v rozdělování veřejných břemen, rozvojem živností a obchodu, kvetoucím zemědělstvím a podobně.“³⁸

Náboženství má podle komunistických úvah samo postupně odumřít, na což pochopitelně papež zareagoval a popsal důležitou roli církve ve společnosti. „*Církev (...) pečuje ve prospěch chudiny o vhodná zařízení, budujíc a podporujíc vše, co pokládá za účelné pro ulehčení v jejich nedostatku.*“³⁹ Podle encykliky by v péči o chudé měla být v první řadě na církvi, neboť se jedná o její poslání, které určuje evangelium.

Přestože se z Vatikánu ozývala kritika smýšlení, které koncem 19. století hýbalo Evropou, nejprve Svatý stolec povahu a dosah Říjnové revoluce podcenil. Ve zřízeném bolševickém státu spatřoval lepší pozici pro fungování náboženství v Rusku, než jakou nabízela carská autokracie.⁴⁰ Vatikán uzavíral po první světové válce s nově vzniklými státy konkordáty⁴¹, stejně usiloval o uzavření konkordátu s novým státním útvarem – Sovětským svazem.⁴² Ve změně ruského režimu Vatikán spatřoval naději návratu schismatického Ruska do katolické církve. Těmito úvahami byla vedena politika pontifikátu Pia XI. (o návrat pravoslavných do jednoty s Římem ostatně usilovali Benedikt XV. a Lev XIII.).⁴³

V roce 1930 nastal v politice Vatikánu vůči Sovětskému svazu obrat. Do této doby se Vatikán snažil o uzavření konkordátu se SSSR, ale v roce 1929 byla spuštěna druhá velká ofenziva sovětského státu proti církvi.⁴⁴ Papež Pius XI. (Achille Ratti, v čele Svatého stolce v letech 1922-1939) zareagoval kritikou perzekucí, kterých se dopouštěla moc v SSSR na věřících a představitelích církve, což vyvolalo mezinárodní odezvu. Perzekuce však byly Sovětským svazem popřeny oficiální cestou i s režimem spolupracující částí pravoslavné církve. Tím začal otevřený boj III. Internacionály proti Vatikánu.⁴⁵

---

³⁸ *Ibid.*, článek č. 26

³⁹ *Ibid.*, článek č. 24

⁴⁰ CHENAUX. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* s. 15-16

⁴¹ Mezinárodní smlouvy zajišťující svobodu vyznání pro věřící katolické církve v daném státě.

⁴² *Ibid.*, s. 20-21

⁴³ *Ibid.*, s. 31

⁴⁴ První probíhala v letech 1918-1922.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 50-52

Moskva využívala v boji proti římskokatolické církvi ateistické propagandy a zároveň pokračovaly perzekuce věřících. Na rostoucí nebezpečí v podobě komunismu zareagoval Pius XI. encyklikou, která byla publikovaná 19. března 1937. Encyklika *Divine Redemptoris* odsuzuje bezbožný komunismus⁴⁶, který považuje za hluboce zvrácený.⁴⁷

„*Jde mu vlastně o úplný rozvrat společenského řádu a přímo ze základu vyvrací křesťanský způsob života.*“⁴⁸ Tak charakterizuje Pius XI. cíle komunismu v encyklice *Divini Redemptoris*, v níž připomíná varování před komunismem svých předchůdců. Papež si uvědomuje příčiny vzrůstající popularity komunismu – je jí nerovnoměrně rozdělený majetek, který způsobuje nouzi širokých vrstev společnosti. Odmítá však, že by komunismus byl řešením situace a že by urychlení třídního boje vedlo k pokroku.

Stejně jako Lev XIII. Pius XI. odmítá zrušení soukromého vlastnictví a pohled komunistů na manželství a rodinu: „*Kromě toho tyto názory neuznávají a popírají všechny nedotknutelné jistoty lidského života. V důsledku toho pokládají manželství a rodinné soužití za pouze občanské a libovolné zřízení, které vzniká z určitých hospodářských příčin.*“⁴⁹

„*Klamně a mnohdy lákavě nabízené názory, které komunisté dnes přivlastňují, ve skutečnosti se zakládají na zásadách tzv. dialektického a historického materialismu, které*

---

⁴⁶ Pár dní před touto encyklikou vyšla i encyklika *Mit brennender Sorge*, která se ohradila proti nacismu. Vatikán tím vyřešil situaci, kdy by kritika jen komunismu či jen nacismu mohla vyznít jako příklon k jednomu z uvedených směrů. O pět let dříve se ale Pius XI. méně obával německého nacismu. Po sjednocení zemí v Třetí říši přestaly platit konkordáty mezi Vatikánem a Bavorskem, Pruskem a Bádenskem. Vatikán uzavřel 20. července 1933 smlouvu s Německem, aby zachránil zemské konkordáty prostorovým a obsahovým rozšířením. V té době ještě netušil, jak moc je německá politika zákeřná, neboť věřil Hitlerovým slovům ze začátku února 1933: „*Nacionální vláda bude pokládat za svůj nejvyšší a právní úkol obnovit jednotu ducha a vůle německého lidu. Bude hájit a chránit základy, na nichž spočívá síla našeho národa. Vezme pevně pod ochranu křesťanství jeho základ veškeré naší morálky, rodinu jako základní buňku našeho národního a státního těla.*“ Konkordát byl pro jen taktickým manévrem, který měl rozdělit stranu Centra (katolická klerikální strana) a episkopát, čímž by získal katolické voliče. Hitler pronášel politická hesla, v nichž tvrdil, že je ochoten dát církvi cokoli, pokud se vzdá zastoupení v politice. Ve skutečnosti byl Hitler od mládí pln nenávisti ke křesťanství, které chtěl zničit stejně jako židy, jak uvádí Rausching v knize *Gespräche mit Hitler*. V křesťanství Hitler viděl pokračování židovství a křesťanská morálka byla opakem jeho představy člověka. Téhož roku v březnu před nejbližšími spolupracovníky: „*Fašismus si může ve jménu božím uzavřít mír s církví, Já to taky udělám. Proč ne? To mi nezabrání vyhubit křesťanství v Německu až do kořene. Člověk je buď křesťan nebo Němec. Obojí být nemůže.*“ Boj proti vedl ve třech fázích: (1) 1933-4 – maskovaná opatření, která dělali stoupenci, a Hitler se tvářil, že o nich nic neví; (2) 1934-9 – otevřený boj proti církvi, omezoval působení církve ve všech oblastech života; (3) 1940-5 – úplná likvidace náboženství. (FRANZEN, August. Malé církevní dějiny. s. 266-273)

⁴⁷ CHENAUX, P. Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II. s. 59-61

⁴⁸ PIUS. Okružní list Pia XI. *Divini Redemptoris*. s. 7

⁴⁹ *Ibid.* s. 10

stanovil K. Marx. Filozofové bolševismu se vychvalují, že jedině oni vykládají tuto nauku v jejím původním smyslu. Podle ní existuje pouze jediná skutečnost celého světa. Totiž hmota, kterou vytvořily nevyzpytatelné a skryté síly. Přírozeným vývojem se stává stromem, živočichem, člověkem. Společnost není nic jiného než způsob nebo tvar hmoty, která se vyvíjí tak, jak tu je uvedeno, a s nevyhnutelnou nutností a za stálého střetu sil směřuje ke svému výslednému stavu, totiž k beztřídní společnosti. Je zřejmé, že tyto názory vylučují přímo pojem věčného tvůrce, že vůbec nečiní rozdíl mezi duchem a hmotným světem, mezi duší a tělem, že ani duše nepřechází to, co smrtí zaniká, a že vůbec nelze očekávat druhý život.⁵⁰

Pius XI. si všímá skutečnosti, že komunistická ideologie je ucelený systém, který má jistou podobu s náboženstvím: „*Takové názory nevěřící hlásají všem jako nové evangelium, jako jakousi spásnou zvěst o vykoupení.*“⁵¹ Upozorňuje, že ačkoli komunisté usilují o beztřídní společnost, kde neovládají bohatí chudé, zatím tohoto systému sami využívají pro svoji vládu, aby dosáhly daného cíle. Poukazuje na praktiky ideologie, která dokáže populisticky využít toho, po čem společnost volá: „*Když představitelé komunismu zjistili, že všichni usilovně si přejí mír, tak předstírají, že jedině oni podporují společná hnutí za upevnění míru mezi všemi národy. Ale naproti tomu zároveň jednak popouzejí davy, aby násilně svrhly státní zřízení, při čemž dochází ke krutému krveprolití, jednak jak jen mohou, shromažďují zbraně, když se přesvědčili, že mír nemá nic, čím by se ubránil. Také zakládají spolky nebo vydávají časopisy pod matoucími názvy nijak nepřipomínající komunismus. Jde jim pouze o to, aby jejich prostřednictvím vnášeli své bludy tam, kam by vůbec nemohly proniknout, kdyby to dělali jinak.*“⁵²

Rozsáhlé šíření komunismu do světa mají podle papeže na svědomí média, konkrétně denní tisk. Šíření těchto myšlenek se obává jako nejvyšší správce církve: „*Kdekoliv totiž komunisté nebyli moci a mohli vládnout, tam, jak otevřeně sami to tvrdí, se snažili jakýmkoliv způsobem úplně zničit základy křesťanského náboženství a způsobu života a v myslích lidí, především mládeže, zcela potlačit vzpomínku na ně. Biskupy a kněze vyháněli ze země, odsuzovali je k práci v dolech, prostřelovali je žhavými střelami nebo nelidským způsobem je*

---

⁵⁰ *Ibid.*, s. 10

⁵¹ *Ibid.*, s. 10

⁵² *Ibid.*, s. 29

*zabíjeli. Prosté věřící vyslyšali, když bránili svatyně, trýznili je, pronásledovali, vláčeli je k soudu a do vězení.*⁵³

Závěrem Pius XI. volá po sjednocení věřících proti zlu v podobě komunismu. Kněží mají pomáhat dělníkům a chudým, aby je nelákaly libivé sliby komunistů, a sami mají být skromní a zdrženliví. Katolická akce, která organizuje laiky, má působit na veřejnost a šířit křesťanské zásady, které mají být jednotné. Na závěr apeluje i na vlády států, aby se myšlenkám bezbožného komunismu bránily.⁵⁴

Pia XI. nahradil ještě před vypuknutím světového konfliktu Pius XII. (Eugenio Pacelli, 1939-1958), ale jakožto kardinál státní sekretář určoval politický kurs Vatikánu už od roku 1930.⁵⁵ Pius XII. vedl Vatikán v době, kdy Evropou zmítala druhá světová válka. Tento papež je vnímán jako kontroverzní postava církevních dějin, neboť je mu často vytýkáno, že málo vystupoval na obranu židů. Před vypuknutím války se snažil promluvami a encyklikami konfliktu zabránit, když se mu toto nedařilo, snažil se držet dál od války alespoň Itálii, ale Mussoliniho Itálie se postavila ve válce vedle Hitlerova Německa a pozice Vatikánu se výrazně zkomplikovala. Vatikán za války vystupoval neutrálně, k čemuž ho zavázaly Lateránské úmluvy⁵⁶ i samotná geografie – Vatikán se ocitl uprostřed země, která vedla válku. Ačkoli se papež Pius XII. choval politicky neutrálně, postoje církve byly známé již před započatím konfliktu.⁵⁷ Později se však mlčení Vatikánu stalo tématem komunistické propagandy vedené proti církvi.⁵⁸

Po válce nadále bojoval za mír a odmítal tezi o kolektivní vině všech Němců. Vnímá jako prohru situaci střední a východní Evropy, kdy se katolické země po válce ocitly ve sféře vlivu komunistického Sovětského svazu. Jeho postoj vůči bolševismu byl nesmiřitelný.⁵⁹

---

⁵³ *Ibid.*, s. 13

⁵⁴ *Ibid.*, s. 26-30

⁵⁵ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. s. 267

⁵⁶ Lateránské smlouvy byly uzavřeny v 11.2.1929 mezi církví a Itálií. Znovuobnovily papežský stát, ale určily, že bude neutrálním státem za každé okolnosti. (*Lateran Pacts of 1929*. [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z: <http://www.aloha.net/~mikesch/treaty.htm>)

⁵⁷ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. s. 267-268

⁵⁸ CHENAUX, P. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* s. 94-96

⁵⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. s. 268

Svatý stolec po válce podporoval blok západních zemí, proti němuž vztyčil komunistický totalitarismus železnou oponu. Spojení se Západem trvalo minimálně do konce pontifikátu Pia XII. Stejně jako za Třetí Říše se Vatikán snažil komunikovat s centrem komunismu, se Sovětským svazem. Stalin na rozdíl od Hitlera ale nikdy nepovažoval styky s papežem za užitečné. Negativní postoj k dohodě s Vatikánem vštěpil SSSR postupně všem státům. Postupně padla platnost konkordátů, které byly uzavřeny s Vatikánem.⁶⁰

Na pronásledování křesťanů a věznění biskupů a kněží, které v těchto zemích brzy propuklo, odpověděl exkomunikací odpovědných činitelů a v létě 1949 vydal dva exkomunikační dekrety.

První byl vydán 20. června 1949 a týkal se v Československu založené schismatické Katolické akce a KSČ. „*Prohlašuje, že všichni a každý jednotlivě, ať osoby duchovní či laické, kteří do ní dobrovolně a vědomě přistoupili nebo k ní v budoucnu přistoupí, a jmenovitě její původci a šířitelé, jako rozkolníci (schizmatikové), a odpadlíci (apostaté) od katolické Církve, samým činem upadli nebo upadnou do exkomunikace.*“⁶¹

Dne 1.7.1949 vydal druhý dekret o exkomunikaci katolíků, kteří jsou členy komunistických stran anebo je podporují. Byl reakcí na neochotu komunistických vlád jednat s Vatikánem o postavení církve v jejich zemi. Měl zabránit šíření komunistického zla, ale výslovně se nemusel týkat straníků za železnou oponou, neboť jejich členství nemuselo být dobrovolné.⁶² Zákaz členství v komunistických stranách odůvodnil následovně: „*Komunismus, vskutku, je materialistický a protikřesťanský; komunističtí vedoucí, ačkoli někdy slovy prohlašují, že nepotírají Náboženství, ve skutečnosti však, naukou a činností, se ukazují nepřátelští k Bohu, k skutečnému Náboženství, k Církvi Kristově.*“⁶³

---

⁶⁰ HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství : diplomacie Svatého stolce : České země a Vatikán.* s. 414-5

⁶¹ *Dekret Kongregace sv. officia odsuzující Katolickou akci v ČSR. 20. června 1949, Řím.* In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951.* s. 180

⁶² HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství : diplomacie Svatého stolce : České země a Vatikán.* s. 416

⁶³ *Dekret Kongregace sv. officia z 1.7.1949.* In *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb.* s. 300-301

2. Historie perzekucí římskokatolické církve

Vliv komunistů v Československu vzrostl, což se odrazilo na československé politice, na členské základně a na volbách do Ústavodárného shromáždění. Představy komunistů byly realizovány od roku 1945 v následujících podobách: (1) nárůst zásahů státu do hospodářského (znárodnění) a společenského života, (2) zakládání národních výborů pod kontrolou komunistů, (3) blízké propojení československé armády s Rudou armádou, (4) zavedení odborové organizační struktury podřízené komunistům. V červenci 1945 členská základna Komunistické strany Československa (KSČ) čítala na 500 000 členů, v listopadu roku 1947 v řadách této strany bylo téměř 1 300 000 členů, což znamenalo přibližně desetinu obyvatelstva země. V roce 1946 se jim podařilo dostat do parlamentu. Ve volbách, které proběhly 26. května, obdržela KSČ v českých zemích 40 % a na Slovensku 30 % hlasů, což pro komunisty znamenalo zisk 38 % mandátů.⁶⁴

Od léta roku 1947 se KSČ přesunula od parlamentní k mimoparlamentní linii dobývání mocenského monopolu. Začátkem roku 1948 propukla vládní krize mezi komunistickými politiky a umírněnými stranami. Důvodem bylo ovládnutí policie komunisty, kvůli čemuž ministři národně socialistické, lidové a slovenské Demokratické strany podali demisi. Hrozba „policejního státu“ ale nedokázala vyburcovat obyvatelstvo a sociální demokracie se k demisi ministrů nepřipojila. Demise se tak týkala menšiny ministrů a nemohla proto vést k vyhlášení předčasných voleb. Z vládní krize se stala krize celého československého režimu. KSČ využila k ovládnutí státu odbory, akční výbory (prováděly očistu v řízení masových organizací a infiltrovaly i politické strany), propagandu v rozhlase, Lidové milice a policii. Dne 25. února prezident Edvard Beneš podepsal demisi ministrů, následující den podepsal jmenovací dekrety nových ministrů navržených Klementem Gottwaldem.⁶⁵ Tím se KSČ chopila moci v Československu, kterou udržela až do podzimu roku 1989.

Už před únorem 1948 však bylo patrné, že docílit mírové koexistence KSČ a římskokatolické církve bude přinejmenším obtížné. Nejen, že komunismus považuje náboženství za „opium lidstva“ a jako takové pro něj bylo nepřítelem⁶⁶ a Vatikán, jehož

---

⁶⁴ RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa*. s. 201-216

⁶⁵ *Ibid.*, s. 236-246

⁶⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 23

postoj ke komunismu jednoznačně vyjádřil Pius XI. v encyklice *Divini Redemptoris* z roku 1937, kde o něm mluví jako „*hrozivém nebezpečí bezbožného komunismu*“⁶⁷, ale vzájemná nevraživost se projevovala i přímo v Československu.

Na VIII. sjezdu KSČ, který se uskutečnil ve dnech 28. – 30. března 1946, přednesl Václav Kopecký jakožto hlavní ideolog strany referát. Ten se týkal svobody náboženského vyznání. Kopecký prohlásil, že nikomu nebude v Československu bráněno, aby se hlásil ke konkrétní církvi, ale nesmí toho zneužívat pro politické účely, čímž dal najevo, že církve považuje za možnou základnu odporu vůči komunistické politice. „*Domníváme se, že není nebezpečný ten, kdo v Boha upřímně věří, ale ten, kdo Boha zneužívá a kdo pod pláštěm náboženství sleduje dnes reakční protidemokratické, protisociální a v podstatě i protikřesťanské snahy.*“⁶⁸

Na druhé straně olomoucký arcibiskup Leopold Prečan již v květnu 1946 vydal pastýřský list, který varoval před silící politickou silou v zemi: „*Sotva uplynulo několik měsíců od našeho osvobození, již se našly mocné skupiny občanů, kteří zneužívají svobody se snaží všemi prostředky odkřesťanit náš stát a zavést bezvěří do všech jeho složek proti vůli ostatních, zejména katolíků. (...) vidíme, jak se soustavně bourá křesťanský ráz republiky a jak snahy dotyčných skupin, jež si uchvátily moc a prostředky, jsou namířeny proti katolickým občanům, je stává před hotovou věc, nedbajíce jejich protestů a varovných hlasů.*“⁶⁹

Ani v této době nezůstalo u vzájemné nevraživosti. Tradičního fungování římskokatolické církve se dotkl zákon o úpravě svátkového práva z roku 1946.⁷⁰ Motivací k jeho vytvoření byla snaha zlepšit hospodářskou situaci, s čímž bylo spojeno rozšíření pracovní doby, konání národních směn a úprava svátkového práva, tedy snížení počtu zasvěcených svátků. Vzhledem k vlně odporu, která se zvedla proti tomuto záměru, vláda od snížení počtu svátků ustoupila, ale do zákona zanesla paragraf, který umožňuje zrušit

---

⁶⁷ PIUS. *Okružní list Pia XI. Divini Redemptoris*. s. 7

⁶⁸ *Protokol VIII. sjezdu Komunistické strany Československa 28.-31.3. 1946*. s. 118

⁶⁹ VAŠKO, V. *Neumlčená I*. s. 106-7

⁷⁰ Zákon č. 259/1946 Sb. o úpravě svátkového práva.

pracovní volno z hospodářských důvodů u všech svátků kromě Vánoc, Nového roku a Všech svatých. Toto ustanovení umožnilo vznik trvalé praxe rušení pracovního volna.⁷¹

Předzvěstí kroků proti církvi byly předúnorové návrhy dvou komunistických ministrů. Ministr školství Zdeněk Nejedlý připravil dekret o zestátnění škol⁷² a ministr zemědělství Július Ďuriš usiloval o uplatnění dekretů prezidenta o národní správě a konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců na půdu, která patřila německým a maďarským řeholním řádům a církevním institucím. Ačkoli se podařilo realizaci této politiky oddálit, nakonec k ní došlo na jaře 1948. Zákon o revizi první pozemkové reformy⁷³ byl schválen v červenci 1947, ale k samotné realizaci došlo až s novou pozemkovou reformou⁷⁴ v březnu 1948. Tyto dva zákony zcela zlikvidovaly hospodářskou základnu činnosti církve. O měsíc později byl schválen dlouho připravovaný zákon o jednotné škole⁷⁵, který předpokládal zestátnění škol a nepovinnou výuku náboženství na školách.⁷⁶

Vývoj zásahů komunistického režimu proti církvi měl v letech 1948-1960 tři fáze. První z nich spočívala v jednání mezi státem a církví, kdy komunisté dávali najevo ochotu o dohodu, přičemž vedle toho realizovali zcela jinou politiku. Druhou fází byla politika, kdy už režim dával církvi jasně najevo, že má zájem na jejím zničení. Třetí fáze nespočívala tak na perzekucích, ale na propagandě založené na ateizační politice.

2.1 Jednání mezi státem a církví

Po únorovém převzetí moci Komunistickou stranou Československa se mohla římskokatolická církev chystat na nejhorší. Politika nového režimu byla k náboženství zdánlivě příznivá

---

⁷¹ VAŠKO, V. *Neumlčená I.* s. 120

⁷² Slovenská národní rada pod vedením komunistické a Demokratické strany zestátnila všechny, tedy i církevní školy nařízením č. 34 dne 16. května 1945. (KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 13)

⁷³ Zákon č. 142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy.

⁷⁴ Zákon č. 46/1948 Sb. o nové pozemkové reformě.

⁷⁵ Zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství.

⁷⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 14-18

. Nejprve bylo vydáno prohlášení o náboženské svobodě, o dva měsíce později byla schválena nová ústava. Tyto dokumenty na první pohled stály na straně svobody vyznání, ale ve skutečnosti této svobodě kladly do cesty mantinely.

Dne 18. března 1948 Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF) schválil prohlášení o náboženské svobodě. „*Svoboda náboženství a vykonávání náboženských obřadů je jednou ze základních zásad našeho lidově demokratického režimu,*“⁷⁷ uvádí se v prohlášení, ve kterém jsou odsouzeny všechny akty porušující náboženskou svobodu. Národní fronta (NF) zde odsuzuje pokusy o zneužití kazatelen a náboženského tisku k vystoupení proti režimu. Podle prohlášení ale zaujala většina kněží vůči režimu loajální stanovisko. Prohlášení nebylo jen deklarací svobody vyznání, ale znamenalo změnu ohledně orgánů zabývajících se církevní otázkou. „*Pro stálé spojení s církvemi a náboženskými organizacemi se zřizuje při Ústředním akčním výboru Národní fronty komise pro záležitosti církevní.*“⁷⁸

Stejně se k náboženství stavěla i nová československá ústava, která byla 9. května 1948 schválen ústavodárným národním shromážděním. Nová ústava zaručovala svobodu svědomí, jakožto i svobodu náboženského vyznání: „*Každý má volnost provádět úkony spojené s jakýmkoli náboženským vyznáním nebo bezvyznáním.*“⁷⁹ Tento paragraf však svobodě náboženství stavěl do cesty mantinely: „*Výkon tohoto práva však nesmí být v neshodě s veřejným pořádkem ani dobrými mravy. Nedovoluje se zneužívat ho k nenáboženským účelům.*“⁸⁰ Po vydání květnové ústavy již nebylo pochyb o tom, že dojde ke zrušení církevních škol, čímž dojde k omezení vlivu církve na společnost. V ústavě se uvádí, že „*školy jsou státní*“⁸¹ a „*vrchní vedení veškeré výchovy a všeho vyučování, jakož i dozor nad nimi přísluší státu.*“⁸² Zároveň nelze opominout první bod § 14, který vystupuje proti náboženskému „tmářství“: „*Veškerá výchova a všechno vyučování budtež zařízeny tak, aby*

---

⁷⁷ Prohlášení o náboženské svobodě z 18.3.1948. In: *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. s. 300-301

⁷⁸ *Ibid.*, s. 300-301

⁷⁹ Předpis č. 150/1948 Sb. Ústava Československé republiky. § 17

⁸⁰ *Ibid.*, § 17

⁸¹ *Ibid.*, § 13

⁸² *Ibid.*, § 14

*byly v souladu s výsledky vědeckého bádání a nebyly v neshodě s lidově demokratickým zřízením.*⁸³

Režim po únoru zahájil jednání s římskokatolickou církví. Ústředním motivem bylo vytvořit z církve nástroj komunistické politiky, ačkoli jednání s církví byla navenek prezentována jako vstřícnost ze strany režimu.⁸⁴ Církev usilovala o přijatelnou koexistenci se státem, ale jednání komplikovala skutečnost, že představitelé církve nevěděli, co od komunistů čekat.⁸⁵ Obě strany od počátku považovaly vzájemný konflikt za nevyhnutelný, ale obě se snažily ho co možná nejvíce oddálit. V církevní hierarchii i ve vedení KSČ existovaly různé přístupy k řešení vzájemného vztahu, radikální a umírněný směr. Převaha jedněch nad druhými určovala vývoj situace a podobu jednání.⁸⁶ V první fázi měl v KSČ převahu směr umírněných politiků, což tato jednání umožnilo.

Nejprve se vláda snažila získat od církve veřejně deklarovanou podporu novému režimu. Po únoru nová vláda žádala uznání legitimacy a vyjádření loajality⁸⁷, ale biskupové učinit tento krok odmítli s tím, že „*církev katolická se neváže na žádnou formu politickou nebo státní.*“⁸⁸ Nicméně tím tato snaha vlády neustala a usilování o prohlášení loajality režimu pokračovalo a podmiňovalo veškerá vyjednávání, která probíhala mezi státem a církví.

Dlouhodobým komunistickým cílem bylo vytvoření tzv. národní církve – oddělení církve od Vatikánu a vznik církve jakožto služebníka režimu. Tomuto záměru napovídal už formát jednání. Jednání neprobíhala mezi ministerstvem zahraničních věcí a Svatým Stolicem, ale mezi NF a biskupy.⁸⁹

---

⁸³ *Ibid.*, § 14

⁸⁴ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 28

⁸⁵ Biskup Š. Trochta, který zastupoval církev v jednání se státem, výstižně popsal obavy, které v církvi panují, když A. Čepičkovi odvětil: „*My víme, co jsme a vy také víte, co jsme. Ale co jste vy, to nevíme. To, co nám slibujete, není nikde zaručeno, není jisté, že sliby dodržíte.*“ (*Ibid.*, s. 28)

⁸⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 24

⁸⁷ BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945–1989.* s. 21

⁸⁸ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 25

⁸⁹ *Ibid.*, s. 32

2.1.1 Plány na likvidaci církve

Dne 9. června 1948 Gottwald na schůzi ústředního výboru strany varoval před možností, že by se církev stala základnou reakce. Za ústřední bod v postupu proti církvi označil vznik národní církve, která bude sloužit zájmům vlády. Společně s Rudolfem Slánským a Alexejem Čepičkou vytvořil *dlouhodobou koncepci likvidace katolické církve*, která byla postavena na třech etapách.

První etapu charakterizovaly čtyři úkoly:

- (1) „*přesvědčit věřící o kladném postoji režimu k náboženství,*
- (2) *odhalit hierarchii jako služebníka cizí moci – Vatikánu,*
- (3) *připravit zákony zajišťující kontrolu církvi státem a*
- (4) *trestně stíhat všechny pokusy o zneužití náboženství proti vládní politice.*“⁹⁰

Druhou etapou bylo izolovat hierarchii a z věřících a kněží vytvořit mluvčího českého a slovenského katolicismu (Svaz českých a Svaz slovenských katolíků), s kterým by vláda jednala o církevních otázkách.

Třetí etapa, kterou představitelé SSSR považovali za nerealizovatelnou, počítala s oddělením církve od Vatikánu tím, že Svazy označí katolickou církev za národní, nezávislou na Římu, převezmou její majetek a zajistí vysvěcení svých biskupů, tedy biskupů pokrokových, kteří budou s režimem spolupracovat.⁹¹

Dalším důležitým dokumentem byl *návrh na řešení náboženských otázek*. Čepička s dalším funkcionáři KSČ a pracovníky církevního oddělení ÚAV NF vypracovali návrh na řešení náboženských otázek. Jednalo se o dlouhodobý plán postupného překonávání náboženství vůbec,⁹² který byl schválen 30. srpna 1948 na poradě Jiřího Hendrycha, Čepičky, Jarmily Taussigové a zástupců církevní komise ÚAV NF. Podle návrhu bylo zastoupení

---

⁹⁰ VAŠKO, V. *Neumlčená II*. s. 34-35

⁹¹ *Ibid.*, s. 35-36

⁹² KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 48

věřících hlásících se k římskokatolické církvi v českých zemích k 1. lednu 1940 73 %, byla tak nejvýznamnější církví v Československu, proto jí byl věnován také největší prostor.

V dokumentu je zhodnocena dosavadní církevní politika. Vstřícnost režimu ke kompromisům „náchylné masy“ přesvědčila o příznivém postoji komunistů k náboženství. Dosavadní jednání vytvořila v očích lidí z arcibiskupa Josefa Berana nástroj vatikánského vměšování.

Má být využito rozporů, které existují uvnitř církve⁹³. Důležitou je obhajoba suspendovaných kněží kvůli kandidování ve volbách, neboť pokud režim neprosadí svou, bude to zračit jeho slabost. Návrh obsahuje tři krátkodobé a jeden dlouhodobý úkol ve vztahu k církvi:

(1) *„zabránit tomu, aby se náboženství stalo zbraní nepřátel režimu,*

(2) *omezit zneužívání náboženství k účelům politicky reakčním na nejmenší,*

(3) *využít náboženství jako spojence režimu;“*

a jeden dlouhodobý úkol: *„povinnost napomáhat postupnému překonávání náboženství jakožto protivědeckého způsobu myšlení.“*

Ve druhé části bylo z předpokladů stanoveno pět konkrétních kroků vůči římskokatolické církvi:

(1) *„příznivý postoj k náboženství je nutno zachovat i nadále,*

(2) *rozhodným přístupem proti těm, kdo zneužívají náboženství či pokoušejí se z církve učinit u nás pátou kolonu, dokázat současně, že tento postoj není projevem slabosti režimu,*

(3) *odhalit před masami činnost Vatikánu ve službách západního imperialismu a úlohu, kterou hraje česká a slovenská hierarchie bez ohledu na potřeby náboženského života českých a slovenských věřících,*

(4) *nutnost vyloučit vliv Vatikánu z naší církevní politiky,*

---

⁹³ Rozpory: oddanost církvi – láska k vlasti; církevní hierarchie – prostý klér; církevní věrouka – vědecký světový názor; láska k vlasti – láska k vlastní kapse.

(5) využít ve větší míře ochoty zmíněných církví ke spolupráci a dát možnost samostatného projevu kladným silám v českém a slovenském kapitalismu.“

Realizaci pěti kroků mělo být dosaženo ve třech etapách.

(1) Docílit toho, aby se vžilo přesvědčení, že je postoj režimu k náboženství kladný⁹⁴. Vyvolat přesvědčení, že církevní hierarchie nemá zájem, aby byl věřícím zaručen svobodný náboženský život, protože slouží Vatikánu. Připravit zákony odpovídající nové ústavě. Stíhat pokusy o zneužití náboženství k politickým účelům.

(2) Izolovat první etapou zdiskreditovanou hierarchii a využít rozporů „oddanost církvi – láska k vlasti“ a „církevní hierarchie – prostý klér“. Pobouřené věřící využít k vytvoření Svazu českých a Svazu slovenských katolíků, které budou spolupracovat se státem a budou přívětivé k věřícím. Do Svazů přijímat nižší klér a přesvědčit jej o dobrém úmyslu státu ve vztahu k církvi.

(3) Vyloučit vliv Vatikánu z vnitřní politiky státu. Hierarchie bude vyzývat věřící, aby nevstupovali do Svazů, a kněžím účast zakáže (případně je suspenduje), čímž vyvolá dojem, že je Vatikánem úkolovaná, pronásleduje kněží za činnost v organizaci, která hájí zájmy řadových věřících. Svazy prohlásí, že římskokatolická církev je církví národní, tedy na Vatikánu nezávislou. Protože dosavadní hierarchie na to nepřistoupí, bude následovat vysvěcení nových biskupů za spolupráce Moskvy či polské národní církve.

Poslední oddíl se věnuje konečné likvidaci náboženství a odstranění náboženského vlivu za použití všech dostupných prostředků. Cestou má být odtrhnutí občanského života od církevního zasahování (státní matriky, sňatky, pohřby žehem, jednotná škola apod.). Komunisté počítali i se zavedením povinné náboženské daně, která měla vést ke znechucení církve a odporu k náboženství. To vše mělo vést k celkovému odumírání náboženství.⁹⁵

---

⁹⁴ Systematická propagace, zveřejnit návrh platového zákona pro duchovenstvo apod.

⁹⁵ *Návrh církevního oddělení ÚAV NF na řešení náboženských otázek v ČSR ze 30. 8.1948* In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 20-24

2.1.2 Kroky proti církvi

V době jednání už docházelo k zásahům do církevního života, proti školám, spolkům či tisku, byla vedena nenávistná kampaň proti tzv. „reakčním“ kněžím, docházelo ke korumpování tzv. „pokrokových“ kněží a k pokračující snaze vytvořit rozkol uvnitř církve.⁹⁶

K vytvoření rozkolu uvnitř církve měly posloužit církevní komise, jejichž existence se odvíjela od prohlášení o náboženské svobodě z 18. března 1948. Církevní komise se měly stát „pákou“ na církevní hierarchii. Do komisí byli zváni tzv. pokrokoví kněží, kteří byli ochotni s režimem spolupracovat. NF přesvědčovala kněží k účasti v komisích a kněží se hlásili bez souhlasu hierarchie. Tím vyvolával konflikt uvnitř církve, což však bylo zastaveno, když biskupové kněží upozornili, že jde o snahu režimu vytvořit nesváry v církvi. Poté řada z nich kontakty s NF přerušila.

Spornou otázkou jednání, která probíhala na jaře 1948, byla otázka kandidování představitelů církve ve volbách do národního shromáždění. KSČ se je snažila získat na kandidátní listinu, ale biskupové jakoukoli politickou činnost kněžím zakázali pod pohrůzkou suspendování. Tento postoj biskupského sboru a vyjádření arcibiskupa Berana, který upozornil, že zástupci církve na jednáních nemohou nic dojednat s konečnou platností, vedly k přerušení jednání. Církev tak nevyužila předvolebního období, kdy byl režim ochotný k ústupkům. Výhoda byla na straně komunistů, protože se biskupové obávali ostrých předvolebních prohlášení, aby tím neznemožnili další jednání se státem. Církev byla ve volbách neutralizovaná.⁹⁷ Parlamentní volby proběhly 30. května 1948. Nejvýznamnějším představitelem církve, který i přes zákaz kandidoval, byl Josef Plojhar⁹⁸. Plojhar byl do Národního shromáždění zvolen a následovala tak suspenze – zbavení pravomoci sloužit mši svatou a vykonávat kněžské funkce.⁹⁹ Vláda požadovala zrušení tohoto rozhodnutí, ale

---

⁹⁶ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 28

⁹⁷ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 27-36

⁹⁸ Kněz Josef Plojhar byl poslancem v Ústavodárném národním shromáždění za lidovou stranu a po únoru 1948 zaujal kladný postoj k novému režimu, když přijal křeslo v nové vládě. (VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 26)

⁹⁹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 29-30

biskupové to odmítli s tím, že jde o vnitřní rozhodnutí církve a stát má respektovat vnitřní autonomii církve.¹⁰⁰

Dne 11. června 1948 začala druhá fáze jednání na žádost biskupského sboru, neboť po volbách zesílil tlak na církev. Církev žádala o povolení zápisu do církevních škol. Čepička naznačil možnost kompromisu, ale opět žádal po církvi vyjádření loajality a účast na volbě prezidenta¹⁰¹ - tedy vyjádření kladného stanoviska ke zvolení Gottwalda. Za této podmínky byl režim ochoten povolit zápis do církevních škol.¹⁰² Gottwald byl zvolen 14. června 1948 a při této příležitosti zvonily ve všech farnostech zvony. Na počest volby režim požádal o odsouzení slavnostní Te Deum v Chrámu sv. Víta za prezidenta. Arcibiskup Beran toto přání splnil, což komunistický režim prezentoval jako souhlas církve s vládou KSČ. To ale Beran jednoznačně dementoval.¹⁰³ Následně nedošlo ke splnění slibů, které církvi vláda dala¹⁰⁴, což vedlo k přístřežení situace a přerušení jednání na konci června 1948.¹⁰⁵

Nastalo půlroční období, kdy k jednáním mezi státem a církví nedocházelo. V tomto období vyvíjela snahu o obnovení jednání spíše církev, protože se její představitelé obávali perzekucí. Komunistická moc ale zůstala chladná. S podzimními měsíci došlo ke zhoršení vzájemných vztahů, protože pokračující politická kampaň proti hierarchii¹⁰⁶ zostřovala napětí mezi církví a státem.¹⁰⁷

---

¹⁰⁰ BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. s. 21

¹⁰¹ VAŠKO, V. *Neumlčená II*. s. 35-36

¹⁰² KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 39

¹⁰³ „V okamžiku, kdy tento stát dostal novou hlavu, cítím ve svědomí povinnost vyslovit jasně tyto zásady: církev není institucí, která má organizovat politický souhlas nebo politický odpor. Církev nemůže nikomu bránit, chce-li si vyžádat pro své činy Boží pomoc. Se vši vážností však připomínám, že liturgickým úkonem tím církev nepřijímá světový názor směru a hnutí, který odporuje jejímu názoru.“ (BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. s. 22)

¹⁰⁴ Povolení zápisů do církevních škol, zrušení zásahů vůči církevním institucím, zastavení trestního řízení s kněžími a laiky atd. (KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 42)

¹⁰⁵ VAŠKO, V. *Neumlčená II*. s. 39

¹⁰⁶ Ojedinělé nebyly propagandistické útoky na papeže, viz. příloha č. 1. Tyto útoky pokračovaly i v dalších letech, jak ukazuje karikatura z roku 1953, viz příloha č. 10

¹⁰⁷ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 42-49

Školské úřady začaly přebírat církevní školy do státní správy podle zákona o jednotném školství. Probíhaly kádrové prověrky studentů středních a vysokých škol, při nichž bylo na začátku akademického roku 1948/9 vyloučeno ze studia téměř 5 600 studentů, mnoho z nich kvůli praktikování náboženství. Do katolických nakladatelství byli dosazeni vládní zmocněnci a bylo zastaveno vydávání téměř všech katolických periodik.¹⁰⁸ Byla zastavena činnost Ústřední katolické kanceláře v Bratislavě s odůvodněním, že jeho zřízení „*odporuje nynějším právním poměrům*“. V prosinci 1948 došlo k hromadnému zatýkání vedoucích představitelů katolické tělocvičné a kulturní organizace *Orel*¹⁰⁹. Docházelo k zatýkáním kněží.¹¹⁰

Třídímu boji, který byl veden i proti církvi, dal legalizaci zákon z 16. října 1948 (platnost od 24. října 1948) č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Formulace jednotlivých paragrafů umožňovala jejich využití pro likvidaci skutečných či jen domnělých politických oponentů. Do srpna 1950, kdy byl zrušen, šly na jeho základě desetitisíce nevinných lidí do vězení za velezradu či podvracení republiky.¹¹¹ Určoval tresty za činy proti státu, proti vnější a vnitřní bezpečnosti státu a proti mezinárodním vztahům. Na základě § 57 bylo možné použít tzv. donucovací pracovní¹¹² na dobu 6 měsíců až 5 let proti lidem, kteří spáchali trestný čin ze zjištěnosti či za čin zvláště zavržitelný. Zákon myslel i na „nepřátele“ z řad kněží v § 28¹¹³: „*Kdo zneužije výkonu svého úřadu duchovního nebo podobné své náboženské funkce k vykonávání vlivu na věci politického života, bude potrestán pro přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku.*“^{114 115}

---

¹⁰⁸ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 52-61

¹⁰⁹ Rozsudek byl vynesen až 24. června 1949. Bylo odsouzeno 18 lidí k trestu odnětí svobody na dobu 2 roky až 18 let. (*Ibid.*, s. 89)

¹¹⁰ Podle historika Kaplana bylo v polovině roku 1948 ve vězení 68 kněží a ještě více laiků za církevní záležitosti. (*Ibid.*, 49-50)

¹¹¹ *Ibid.*, 49-55

¹¹² Zákonem č. 247/1948 Sb. ze dne 17.11.1948 vznikly Tábory nucených prací, které zcela nahradily donucovací pracovní zákonem č. 342/1949 Sb. ze dne 6. září 1949

¹¹³ Do vězení se dostávali představitelé církve i za použití jiných paragrafů.

¹¹⁴ V souvislosti s tímto paragrafem olomoucký arcibiskup 22.4.1949 instruoval kněze, aby z kazatelen nehlásali nic jiného, než věci církevního a náboženského charakteru. (*Ibid.*, s. 62)

¹¹⁵ Zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. § 28

Biskupové v reakci na kroky proti církvi v prosinci 1948 sepsali memorandum, neboť byli přesvědčeni, že režim bude ochoten pokračovat v jednáních. Bylo vydáno 19. ledna 1949 po návštěvě biskupské delegace u prezidenta. Gottwald slíbil, že doporučí obnovení jednání, neboť sám chtěl dohodu s církví. V memorandu biskupové formulovali deset požadavků:¹¹⁶

- (1) upuštění od útoků v médiích proti církevním představitelům i samému náboženství,
- (2) odvolání dekretů o zestátnění či rušení církevních škol,
- (3) odstranění protináboženských a proticírkevních tendencí z učebních osnov,
- (4) odvolání zákazu katolického tisku, katolických knih a nakladatelství,
- (5) povolení sdružování se v náboženských spolcích a shromažďovat se na náboženských manifestacích,
- (6) zastavení kampaně proti papeži a respektování Svatého Stolce,
- (7) zastavení snahy vnést rozpory mezi kněží a biskupy,
- (8) získat informace o tom, proč byl někdo z představitelů církve zadržen,
- (9) odpovídající platové podmínky,
- (10) upuštění od diskriminace duchovních a řeholníků a jejich vylučování ze společnosti.¹¹⁷

Body memoranda odporovaly dlouhodobým záměrům komunistické církevní politiky, ale k obnovení jednání přeci jen došlo, i když jinak, než si biskupové představovali. Dne 7. února 1949 ÚV KSČ odpověděl na memorandum biskupů čtyřmi podmínkami. K dohodě může dojít, pokud církev splní čtyři podmínky:

- (1) *Kladné a veřejné stanovisko k lidově demokratickému režimu a prohlášení bezpodmínečné loajality,*
- (2) *nebránit těm kněžím, kteří s námi (s KSČ) chtějí spolupracovat,*

---

¹¹⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 57-58

¹¹⁷ *Memorandum biskupů* In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 42-45

(3) *zrušit suspenzi ministra Plojhara a ostatních kněží,*

(4) *zakročit proti těm kněžím, kteří jsou stíháni podle zákona.* ¹¹⁸

Obnovená jednání začala 17. února 1949 a Čepička na nich označil za příčinu napjatých vztahů jednání biskupů a Vatikánu. Obě strany byly ochotné k dohodě, ale obě chtěly splnění svých požadavků. Komunisté hrozili církvi konfliktem s nepříznivými následky.

Už na začátku roku 1949 se situace církve zhoršila, když NF, StB i KSČ dokončily výstavbu sítě církevních referentů a informátorů i kartotéku kněží, z nichž u každého byl uveden jeho poměr k režimu. Podle kartotéky se menší část kněží podřizovala nadřazeným a komunisté si tak slibovali, že bude snadné je získat, čemuž mělo posloužit jejich materiální zajištění státem. Krajští tajemníci dostali 9. března 1949 nové směrnice, které se nesly v duchu ostrého kurzu církevní politiky. Tajemníci na základě nich měli vyvíjet tlak na episkopát a všechna církevní shromáždění (kromě bohoslužebných) byla považována za nezákonná.

Nejprve biskupové uvažovali nad odsouhlasením podmínek, ale na začátku března 1949 přišly instrukce z Vatikánu. Církev měla dosáhnout výhod a oddálil konflikt, ale ne za cenu přehnaných ústupků. Nakonec arcibiskup Beran navrhl částečné odmítnutí čtyř podmínek. Ve dnech 22. - 23. března 1949 probíhala ve slovenském Starém Smokovci biskupská konference, která se zabývala čtyřmi podmínkami. Během konference bylo v konferenční místnosti odhaleno odposlouchávací zařízení, konference byla přerušena a biskupové odložili přijetí stanoviska. Biskupové reagovali stížností u premiéra Zápotockého a ministra vnitra Noska. Režim považoval incident a reakci biskupů za vhodnou příležitost, aby rozhovory ztroskotaly a církevní politika byla radikálně korigována. Nosek obrátil situaci proti církvi. Podle něho zařízení nainstalovali zahraniční novináři, západní zpravodajské služby nebo Vatikán. Takové tvrzení arcibiskup Beran odmítl a připomněl praktiky režimu – odposlouchávání telefonních hovorů biskupů, cenzurování jejich dopisů a získávání agentů z řad kněží -, které přirovnal k praktikám nacistů. To vyvolalo ostrou reakci u představitelů

---

¹¹⁸ *Usnesení schůze širšího předsednictva ÚV KSČ o stanovisku k memorandu sboru biskupů a ordinářů ze 7. února 1949* In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 54-55

režimu a incident umožnil zastáncům radikálního postupu v náboženské otázce prosadit tvrdé zákroky proti církvi.¹¹⁹

2.2 Likvidace církve

Po Starém Smokovci zcela zmizela šance na dohodu mezi státem a církví. Režim se přiklonil k ostrému kurzu vůči církvi, který měl v řadách komunistické strany čím dál více příznivců od podzimu 1948.

V červnu se k němu přiklonil i Gottwald, který byl dříve nakloněn myšlence spolupráce s církví: *„10. června jsme zahájili protiofenzívu. V samém počátku jsme se orientovali na diferenciaci uvnitř církve. Prvního úspěchu jsme dosáhli tím, že jsme vnesli zmatek do jejich útoku. Druhý úspěch spočívá v tom, že se vyjasnily fronty. Vatikán a biskupové se nehodlají dohodnout a přebírají roli kontrarevoluce domácí a cizí. Proto i my musíme změnit taktiku. Jestliže jsme dosud volali po dohodě, musíme jít nyní, když naše volání odmítli, dál, odhalovat jejich záměry, pravé příčiny znemožnění dohody, izolovat církevní hierarchii, a tak připravit půdu k tomu, abychom ji mohli zasadit další a poslední zdrcující ránu.“*¹²⁰

Na konci srpna 1949 při příležitosti 5. výročí slovenského povstání pronesl bojovný projev proti církvi, která dle jeho slov spolupracovala s nedemokratickými režimy, ale v současné době, kdy je největší náboženská svoboda, proti režimu bojuje: *„Ale my pravíme na adresu všech zjevných i skrytých nepřátel našeho státu nedvojsmyslně a jasně: republiku si rozvracet nedáme! Tak jako v únoru 1948 dovedl náš lid zúčtovat s reakcí, která seděla ve vládě, v parlamentu, ve slovenských národních orgánech a jiných významných pozicích veřejného života, bude si vědět rady s reakcí, která teď střílí ze zálohy.“*¹²¹

2.2.1 Dokument určující politiku režimu vůči církvi

V březnu 1949 vypracovali „odborníci“ pro církevní záležitosti dokument, který byl korekturou církevní politiky. Program byl projednáván 25. dubna 1949 na stranickém

---

¹¹⁹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 60-66

¹²⁰ VAŠKO, V. *Neumlčená II*. s. 85

¹²¹ *Ibid.*, s. 96

vedení.¹²² Ovlivněn byl obavami z protiakce církve, kterou očekávali v souvislosti se Starým Smokovcem. Na schůzi bylo usneseno o vzniku církevní komise, která se bude zabývat církevními otázkami – tzv. církevní šestka.¹²³

Hlavním bodem přijatého programu se stal plán na vytvoření obrodného hnutí katolíků, postaveném na cyrilometodějském kultu a jeho centrem měl být Velehrad. Organizovat měl laiky, pokrokové kněží a katolickou Charitu za podpory státního aparátu a NF. Cíli hnutí bylo konání církevních obřadů v české či slovenské řeči a boj proti Vatikánu i za pomoci mediální propagandy. Byl vybrán i název – „Katolická akce“.¹²⁴

Program se zabýval i administrativními opatřeními proti církvi.

- (1) Majetek – připravit církev o zbývající majetek, nebo jej alespoň dostatečně zdanit.
- (2) Důchody – kongrua vyplácena jen politicky spolehlivým duchovním, kteří z pohledu komunistů skutečně pracují.
- (3) Finanční sbírky – podmínit úřednímu povolení a zdanění.
- (4) Školy – zbývající církevní školy zrušit, provést prověrky studentů a profesorů seminářů a teologických fakult. Případně nahradit stávající přednášející lidmi z řad pokrokových kněží.
- (5) Tisk – zákaz jakéhokoli náboženského tisku, nepřidělovat žádný papír ani nevydávat oprávnění k tisku.
- (6) Spolky – úplná likvidace katolických spolků, které včas nepožádali o povolení fungování.
- (7) Shromáždění – upozornit duchovní, že všechna shromáždění mimo kostel podléhají předběžnému povolení.

---

¹²² *Ibid.*, s. 61-62

¹²³ Církevní komise byla tvořena šesti politiky (Čepička, Kopecký, Clementis, Fierlinger, Široký a Hendrych) a fungovala do roku 1952.

¹²⁴ Katolická akce byla laickou organizací, která byla založena na podnět papežů 19. století k obraně a šíření náboženských a morálních principů účastí laiků v šíření křesťanství ve spolupráci s církevní hierarchií. Tato organizace působila od roku 1922 i v Československu. (*Opatření církevní politiky pro nejbližší dobu*. In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 32)

(8) Kláštery – uzavření po roce 1945 ilegálně vytvořených odboček klášterů (útulky, školy apod.).

(9) Kněží – kněžím, kteří vyjadřují odpor, odejmout potravinové lístky a jejich fary zbavit telefonického spojení a dalších výhod.

(10) Dohled – rozšířit síť důvěrníků, aby byl jeden v každém místě fary (využít učitele), síť okresních referentů rozšířit o církevní referenty.

Program se týkal také nekatolických církví. Komunisté chtěli využít toho, že církev československá byla „*ve spolehlivých rukou*“. Plánovali sblížení s hnutím pokrokových katolíků a postupným získáváním popularity, k čemuž bylo třeba zajistit materiální a organizační podporu. V tomto ohledu bylo navrhováno:

(1) Předat československé církvi majetek německých protestantských církví.

(2) Stejně i majetek konfiskovaný katolické a dalších církví, který byl ve vlastnictví státu, ale církev československá by jej mohla bezplatně a neomezeně užívat.

(3) Doplnit řady kněží. Výběr měla udělat NF. Do generální synody československé církve evangelické zvolit lidi s kladným postojem k režimu.

Vše ale mělo být činěno tak, aby ve společnosti panoval názor, že je zajištěna svoboda náboženství a vláda podporuje náboženskou snášenlivost. Opatření proto měla být provedena postupně a jejich realizace se měla vyvarovat tomu, aby „*vzplanul kulturní boj nebo otevřená srážka církve a režimu*.“¹²⁵

2.2.2 Kroky proti církvi

Ačkoli režim proti církvi zasahoval od samého začátku, ostřejší kroky měla církev teprve poznat. V následujících měsících vznikla řada zákonů, která snižovala vliv církve a dostávala ji pod kontrolu státu. Režim však nezůstal jen u toho a rozhodl zmenšit vliv představitelů církve, které označil za nepřátele režimu, aby je posléze omezil na svobodách.

---

¹²⁵ Ze zápisu schůze širšího předsednictva ÚV KSČ, na níž přijalo novou linii své církevní politiky ze dne 25.4.1949 In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 78-89

Na jaře 1949 režim zakázal školení katolické mládeže, náboženské schůzky mimo kostel, církevní sbírky i v kostelích, nařídil soupis všech náboženských bratrstev, spolků a jejich členstva.¹²⁶

Od jara 1949 byl připravován vznik Katolické akce, jejímž cílem bylo rozvrácení církve. Organizace byla ustavena 10. června 1949 a druhý den vyšlo svolání, v němž se mísí prvky náboženského svolání, odsouzení kapitalismu, oslavování režimu i snaha zasít rozpory mezi církevní hierarchií a kněží: „*Překvapuje nás, že zatímco jsou církevní vrchnosti trestáni kněží, jejichž jediným proviněním je věrnost naší lidově demokratické republice a oddanost našemu národu, mlčí se k rozvratné činnosti některých kněží, kteří se provinili proti zákonům státu nebo se dali do služeb nepřátel našeho lidu.*“¹²⁷ V svolání je vyslovena naděje na obnovu jednání, ale komunistická moc kalkulovala s tím, že tím získá přízeň věřících a kněží, protože k obnově nemůže dojít kvůli podmínkám, které sama nastavila. Následovala podpisová akce s cílem získat co nejvíce kněží pro podporu akce. Mnozí připojili svůj podpis pod nátlakem, jiní se domnívali, že jde o Katolickou akci spojenou s hierarchií.¹²⁸ Od 12. června tisk zveřejňoval jména podepsaných kněží¹²⁹.¹³⁰

Přestože biskupská konference již před manifestační schůzí vydala varování před rozvratnou Katolickou akcí¹³¹, později vyjádřila pochopení pro ty, kteří Prohlášení Katolické akce podepsali z donucení nebo z neznalosti. Svůj podpis mohli odvolat u ordinářů stejně jako ti, jejichž podpisu bylo zneužito bez jejich vědomí. Po zahájení Katolické akce už biskupové nevěřili tomu, že stát usiluje o dohodu: „*Z těchto fakt jasně vyplývá, že tu nejde už o dohodu mezi Církví a státem, ale o podřízení římskokatolické Církve ideologii, která je protikřesťanská, jež hlásí nahrazení náboženství marxismem.*“¹³² I proto byl vydán 15. června

---

¹²⁶ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. str. 67

¹²⁷ *Svolání manifestační schůze Katolické akce*. 11. června 1949, Praha. In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 157

¹²⁸ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 79

¹²⁹ Oficiálně prohlášení podepsalo 1770 kněží, interně kolem 1500, z toho bylo uveřejněno 1000 jmen v tisku. (*Ibid.*, s. 81)

¹³⁰ *Ibid.*, s. 80–81

¹³¹ *Oběžník pro české katolické duchovenstvo vydaný biskupskou konferencí*. 7. červen 1949, Olomouc. In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 150

¹³² *Oběžník katolickému duchovenstvu*. 15. června 1949, Praha. In: *Ibid.*, s. 170

1949 pastýřský list *Hlas biskupů a ordinářů v hodině velké zkoušky*, který osvětloval věřícím situaci. Biskupové v něm popsali příkoří, kterých se komunistická moc na církvi dosud dopustila (zrušení církevní škol, zastavení katolického tisku, hanobení papeže apod.) a uváděli na pravou míru nepravdivá tvrzení Katolické akce. V závěru listu varovali: „*Nedejte se másti falešnými pokroky a střeďte se dravých vlků v rouše beránčím.*“¹³³ Pastýřský list byl čten v kostelích a státní moc se snažila alespoň minimalizovat jeho dopady například znemožněním návštěvy mše a nasazením provokatérů.¹³⁴

Proti Katolické akci vystoupil i papež. Dne 20. června 1949 vydal exkomunikační dekret: „*Prohlašuje, že všichni a každý jednotlivě, ať osoby duchovní či laické, kteří do ní dobrovolně a vědomě přistoupili nebo k ní v budoucnu přistoupí, a jmenovitě její původci a šířitelé, jako rozkolníci (schizmatikové), a odpadlíci (apostaté) od katolické Církve, samým činem upadli nebo upadnou do exkomunikace.*“¹³⁵

V souvislosti s dokumenty vydanými biskupskou konferencí a exkomunikačním dekretem mnozí odvolávali podpisy pod Prohlášením. Kdo neodvolal, byl exkomunikován, ale vláda církevní tresty neuznávala¹³⁶.¹³⁷ Ministerstvo školství vydalo 20. června 1949 výnosy, které označili exkomunikaci kněží blízkých „lidově demokratickému zřízení“ za rozpornou s právním řádem a ústavou. Současně se ministerstvo odvolalo na právo dozoru nad církvemi vycházející ze zákona č. 50 říšského zákoníku z roku 1874 a uložili duchovním, aby veřejné projevy (pastýřské listy apod.) předkládali ke schválení. Do konzistoří dosadili státní zmocněnce, zakázali jakékoli církevní shromáždění a k pořádání porad bylo nově zapotřebí schválení příslušného úřadu.

Skrze Katolickou akci se řady pokrokových kněží rozrostly, ale plán jako celek ztroskotal a postupně došlo k rozkladu původní struktury Hnutí pokrokových kněží. Vlivem

---

¹³³ *Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky*. 15. června 1949, Praha. In: *Ibid.*, s. 176

¹³⁴ BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. s. 75

¹³⁵ *Dekret Kongregace sv. officia odsuzující Katolickou akci v ČSR*. 20. června 1949, Řím. In: BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. s. 180

¹³⁶ Stávalo se, že církevní instituce nemohly trest uplatnit, neboť funkcionáři dřív zakročili proti těm, kdo měli exkomunikaci vykonat.

¹³⁷ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 87

rychlých opatření ze strany biskupů a Vatikánu nedosáhla Katolická akce takového úspěchu a nerozvrátila katolickou církev. Definitivní rozklad akce začal s rokem 1950.¹³⁸

V roce 1949 došlo k výraznému zásahu do diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem. Dne 28. června 1949 vydal Pius XII. druhý exkomunikační dekret zakazující katolíkům členství v komunistické straně, kvůli materialistickému, ateistickému a protikřesťanskému názoru. Československá vláda jej označila za neúčinný a tedy neplatný československý lid a exkomunikaci za inkviziční praktiku církve. Vatikánský diplomat mons. Jamarius Verolino se stal v Československu nežádoucí osobou a 13. července 1949 odjel ze země. Nový vatikánský zástupce neobdržel vstupní vízum.¹³⁹ Verolino před odjezdem pověřil správou úřadu Ottavia de Livu, ale stát jej neuznával a v březnu 1950 byl vyhoštěn i on. Tentokrát v souvislosti s Číhošťským zázrakem, který režim prezentoval jako zinscenovaný Vatikánem¹⁴⁰ s cílem zasahovat do vnitřních záležitostí Československa: „*Vyšší církevní hierarchie v Československu již delší dobu zneužívá československé římskokatolické církve a jejích kostelů k podvrtné protistátní činnosti. Nezastavuje se přitom ani před inscenováním podvodných zázraků.*“¹⁴¹

Na začátku akademického roku 1949/50 čekali vysokoškolské studenty kádrové prověrky a na bohoslovecké fakulty čekala restrukturalizace. Režim se nejprve snažil získat přízeň bohoslovců mírnou cestou, přesvědčováním o správnosti marxismu-leninismu.¹⁴² Dne 18. května 1950 byl schválen zákon č. 58/1950 Sb. o vysokých školách, který vyjmul bohoslovecké fakulty Karlovy univerzity a Palackého univerzity ze svazku univerzit. Dozorem nad nimi pověřil SÚC.¹⁴³ Vládním nařízením č. 112/1950 Sb. o bohosloveckých fakultách byl zredukován počet těchto škol: „*Veškeré římskokatolické bohoslovecké studium v českých krajích se soustřeďuje v římskokatolické bohoslovecké fakultě v Praze, která je samostatnou bohosloveckou fakultou a nese název „Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze“.* Na Slovensku se soustřeďuje toto studium v římskokatolické

---

¹³⁸ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 82-85

¹³⁹ *Ibid.*, s. 91

¹⁴⁰ Jak bylo pojednáváno v médiích o číhošťském zázraku, názorně ilustrují přílohy č. 2 a č. 3.

¹⁴¹ *Ibid.*, s. 128

¹⁴² *Ibid.*, s. 204-205

¹⁴³ Zákon č. 58/1950 Sb. o vysokých školách.

*bohoslovecké fakultě v Bratislavě, která nese název „Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Bratislavě“.*¹⁴⁴ Zákon zrušil cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Olomouci, diecéšní učiliště, řeholní učiliště a ostatní římskokatolická učiliště. Nad fakultami nese dohled SÚC, který rozhoduje i o přednášejících.

Na podzim byly schváleny čtyři zákony, které významně zasáhly do života církve a značně ji paralyzovaly – zákon o hospodářském zabezpečení církví, zákon o Státním úřadu pro věci církevní, zákon právu rodinném a zákon o matrikách. První dva z nich jsou označovány jako církevní zákony. Národní shromáždění 14. října 1949 jednoznačně schválilo dva církevní zákony, které byly připravovány od léta.¹⁴⁵

Zákonem č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem se stát zavázal poskytovat „*osobní požitky duchovním církví a náboženských společností, kteří působí se státním souhlasem v duchovní správě, církevní administrativě nebo v ústavách pro východu duchovních.*“¹⁴⁶ To je ovšem podmíněno: „*Státní souhlas lze udělit jen duchovním, kteří jsou československými státními občany, jsou státně spolehliví a bezúhonní (...).*“¹⁴⁷ Podmínka státního občanství mohla být prominuta nově vzniklým Státním úřadem pro věci církevní. Když se režimu nepodařilo získat loajalitu od církevních představitelů, nařídili ji: „*Duchovenskou (kazatelskou apod.) činnost v církvích a náboženských společnostech mohou vyvíjet jen osoby, které mají k tomu státní souhlas, a které vykonají slib. Znění slibu stanoví vláda nařízením. Každé ustanovení (volba, jmenování) těchto osob vyžaduje předchozího souhlasu státu. Uprázdňená místa jest obsaditi nejdéle do 30 dnů. Nestane-li se tak, může stát učiniti potřebná opatření k zajištění řádného chodu duchovní správy, církevní administrativy nebo výchovy duchovních.*“¹⁴⁸ Bez soudu bylo možné zbavit duchovního státního souhlasu a tím jej odvolat, čehož bylo režimem zneužíváno např. v případech, kdy kázání daného duchovního zvyšovalo v oblasti religiozitu. Pokud někdo pokračoval přes zákaz v činnosti, byl souzen za maření dozoru státu nad církvemi.

---

¹⁴⁴ Vládní nařízení č. 112/1950 Sb. o bohosloveckých fakultách. § 1

¹⁴⁵ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 101-103

¹⁴⁶ Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. § 1

¹⁴⁷ *Ibid.*, § 2

¹⁴⁸ *Ibid.*, § 7

Trestání byli za mření i laici, kteří předčítali z Bible, modlili se společně nebo vedli náboženské kroužky.¹⁴⁹

Tento zákon upravovala vládní nařízení č. 219-223/1949 Sb., která byla zaměřena vždy na jednu z církví. Římskokatolické církve se týkalo nařízení č. 219/1949 Sb. Odstavce v § 1 jsou přinejmenším rozporné. V prvním se praví: „*Duchovní jsou zaměstnanci církve.*“¹⁵⁰ Aby se hned v druhém objevilo: „*Osobní požitky duchovních poskytuje stát, pokud s jeho souhlasem působí v duchovní správě, církevní administrativě nebo v ústavech pro výchovu duchovních.*“¹⁵¹ Nařízení dalo pravomoc SÚC rozhodovat o struktuře církevních orgánů. Plat duchovních byl složen ze základního platu, hodnostního přídatku a odměny „*za vyšší výkon*“. Získání platu bylo podmíněno složením slib: „*Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.*“¹⁵² Církev nařízením přišla o zbytek majetku: „*Na stát přechází patronát nad římsko-katolickými kostely, obročimi a jinými církevními ústavami.*“¹⁵³ Stát získal pravomoc navrhnout uchazeče na uvolněná místa¹⁵⁴, konkursy vypisovala ve *Věstníku katolického duchovenstva*. Pokud konzistoř někoho odmítá, musela k tomuto rozhodnutí doložit důvody, které nejsou v rozporu s právním řádem ČSR.¹⁵⁵

Druhý z církevních zákonů zřizoval Státní úřad pro věci církevní. „*Úkolem Státního úřadu pro věci církevní je dbáti o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.*“¹⁵⁶ Nově vzniklý SÚC získal kompletní dozor nad církvemi¹⁵⁷.

---

¹⁴⁹ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 104-105

¹⁵⁰ Vládní nařízení č. 219/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení římskokatolické církve státem. § 1

¹⁵¹ *Ibid.*, § 1

¹⁵² *Ibid.*, § 19

¹⁵³ *Ibid.*, § 29

¹⁵⁴ možné dostat na toto místo exkomunikovaného kněze

¹⁵⁵ Vládní nařízení č. 219/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení římskokatolické církve státem.

¹⁵⁶ Zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní. § 2

Vládní nařízení ze dne 25. října 1949 upravilo působnost a organizaci Státního úřadu pro věci církevní. Příslušné komise krajských a okresních národních výborů jsou podřízeny Státnímu úřadu pro věci církevní.¹⁵⁸

Reakcí biskupů na tyto dva církevní zákony byl oběžník vydaný 21. října 1949, v němž povoloval kněžím přijmout platy, pokud není jejich přijetí spojeno se závazky odporujícími církevním předpisům. Tím se snažili ochránit kněží před nepříjemnostmi. Klidné přijetí platů duchovními vytvořilo v představitelích moci představu, kterou formuloval V. Kopecký: „*cesty drobného katolického duchovenstva a biskupů a Vatikánu se dnes již rozcházejí.*“¹⁵⁹ Biskupové poslali petici vládě, kterou se snažili obnovit jednání, ale neuspěli. Z konference 17. listopadu 1949 odeslali biskupové kněžím instrukce, v nichž zdůrazňují, že kněží jsou podřízeni biskupům nikoli SÚC, odmítli *Věstník katolického duchovenstva*, upozornili kněží, že nikdo nemá právo zasahovat do kázání, a instruovali kněží, aby ke slibu dodávali: „*pokud to nebude v rozporu se zákony Božími a církevními a přirozenými právy člověka.*“¹⁶⁰ Oběžník končí slovy, jimiž biskupové varují před důsledky kolaborace s režimem.

Na konci roku 1949 stihla vláda ještě schválit dva zákony, které zasáhly církve. Dne 27. prosince 1949 byl schválen zákon o rodinném právu a zákon o úpravě matrik. Oba zákony vstoupily v platnost 1. ledna 1950.

Zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném uzákonil, že manželství nemůže vzniknout jinde než před národním výborem. „*Sňatkové obřady náboženské jsou dovoleny; smějí však být vykonány až po uzavření manželství podle tohoto zákona.*“¹⁶¹ Dosavadní praxe, kdy si pár mohl vybrat mezi církevním nebo civilním obřadem, byla zrušena. Kněz nesměl pár oddat,

---

¹⁵⁷ Normotvorná, řídicí a dozorčí činnost ve všech věcech církevních a náboženských; správní věci církve; ochrana církevních památek; věci rozpočtové, úvěrové a plánovací (nadřízen Státní úřad plánovací); osobní a platové věci duchovních, učitelů a zaměstnanců bohosloveckých fakult, učilišť a seminářů; úprava vyučování náboženství; odborné posuzování církevního tisku a publikací; vydávání úředního věstníku pro duchovní, informačních zpráv a publikací; věci náboženských spolků (nadřízeno Ministerstvo vnitra); věci charitativní činnosti církví; dohled nad souladem mezi náboženským životem a ústavou; sledování rozvoje mezinárodních styků církevních a náboženských.

¹⁵⁸ Vládní nařízení č. 228/1949 Sb. o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní.

¹⁵⁹ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 111

¹⁶⁰ *Ibid.*, s. 106-108

¹⁶¹ Zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném. §7

pokud nebyl předložen doklad o uzavření manželství na úřadě. Na snoubence byl činěn nátlak, aby od církevního obřadu upustili.¹⁶²

Druhý ze zákonů, zákon č. 268/1949 Sb., upravoval vedení matrik. „*Veškeré církevní matriky jsou majetkem státu a přecházejí dnem počátku účinnosti tohoto zákona do správy národních výborů. Podrobnosti stanoví ministerstvo vnitřní vyhláškou v Úředním listě.*“¹⁶³ Katolická církev pravidelnou evidenci vedla od 16. století na základě rozhodnutí tridentského sněmu. Ačkoli zákon znamenal ulehčení pro kněze, podle církevního práva i nadále museli vést záznamy o udělených svátostech a církevních pohřbech.¹⁶⁴

Od května 1949 byli postupně omezováni na svobodě pohybu *biskupové*¹⁶⁵ a internováni byli i jejich spolupracovníci. Podoba izolace se u jednotlivých biskupů odlišovala podle jejich vztahu k režimu. Přísný režim, který byl roven domácímu vězení, nejprve postihl Berana a Josefa Matochu. Na začátku června byli již téměř všichni biskupové zcela izolováni v internacích¹⁶⁶ a bylo jim zamezeno v kontaktu s Vatikánem.¹⁶⁷ Žádného z biskupů se ale nepodařilo zlomit ke spolupráci.¹⁶⁸ Od jara 1950 byli zatýkáni jejich nejbližší spolupracovníci z řad kněží a laiků, čímž na ně režim vyvíjel tlak. Zároveň byly chystány monstrprocesy s biskupy, které proběhly na podzim 1950 – jeden na Slovensku a druhý v Čechách.¹⁶⁹ Procesy doprovázela silná propagandistická kampaň proti Vatikánu a biskupům¹⁷⁰. V českém procesu (27. listopadu - 2. prosince 1950) bylo odsouzeno devět lidí, ve slovenském (10.-15. ledna 1951) tři.¹⁷¹

---

¹⁶² VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 114

¹⁶³ Zákon č. 268/1949 Sb. o matrikách. § 27

¹⁶⁴ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 115

¹⁶⁵ Výjimkou byl Š. Trochta, kterého se režim snažil získat ke spolupráci.

¹⁶⁶ Bilance vypadala následovně: v roce 1949 byl svobody zbaven jeden biskup, v roce 1950 jich bylo patnáct a v roce 1951 tři. Na svobodě zůstal jen jediný biskup – A. Eltschker. (KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 133-134)

¹⁶⁷ *Ibid.*, s. 133-134

¹⁶⁸ BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989.* s. 82

¹⁶⁹ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 184-187

¹⁷⁰ Propagandistická kampaň byla založena na údajné špionáži, jak je vidět v příloze č. 8

¹⁷¹ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953.* s. 139

Biskupové s tímto takovým počítali a zajistili náhradní hierarchii. Už na podzim 1949 jmenovali světícím biskupem Kajetána Matouška (zároveň nahradil Berana), F rantiška Tomáška a v lednu 1950 Stanislava Zelu. V letech 1950-1951 byli tajně jmenováni a vysvěceni další čtyři. To vše bylo možné díky tomu, že Vatikán udělil československým biskupům tajné fakulty, kterými dostali možnost rozhodovat o záležitostech, o nichž jinak rozhoduje Vatikán. Biskupové tak mohli převést některé pravomoci na vikáře a děkany. Problémem se staly církevní zákony, které stanovily, že o uprázdněných místech rozhoduje SÚC, který se o tajných fakultách dozvěděl až v roce 1951. Mnoho z těch, na které internovaní biskupové přenesli své pravomoci, skončilo ve vězení.¹⁷²

Na podzim 1950 biskupové projevovali snahu o obnovení jednání. Církevní šestka na to reagovala čtyřmi podmínkami:

- (1) „*bezvýhradné uznání církevních zákonů,*
- (2) *uznání hnutí „vlasteneckých“ kněží,*
- (3) *obsazení jednoho nebo dvou volných biskupství novými biskupy z řad „vlasteneckých“ kněží,*
- (4) *odvolání všech církevních trestů, udělených biskupy z politických důvodů.*“¹⁷³

Pokud tyto podmínky splní, bude jim umožněno složit slib, který je cestou k návratu do úřadu.¹⁷⁴ Režim chápal povolení složit slib jako milost, kterou udělil jen některým. V březnu 1951 složili slib věrnosti čtyři biskupové a apoštolský administrátor. Nic to však nezměnilo na tom, že byli nadále internováni. Nově ale mohli alespoň v omezené míře vykonávat úřad.¹⁷⁵

Církevní šestka odsouhlasila 27. února 1950 plán na likvidaci mužských řádů. V první fázi připravila proces s představenými řádů, který měl řády jako takové kompromitovat, aby byla na veřejnosti obhájena potřeba zasáhnout proti klášterům. V březnu začalo zatýkání,

---

¹⁷² *Ibid.*, s. 136-138

¹⁷³ *Ibid.*, s. 142

¹⁷⁴ DEMEL, Z. *Pod dohledem církevních tajemníků*. s. 74

¹⁷⁵ BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. s. 81-83

prohlídky klášterů a do vybraných klášterů (především zabývajících se výukou mládeže) byli dosazeni vládní zmocněnci, aby podávali zprávy o dění v klášteře. Ve dnech 31. března – 4. dubna 1950 probíhal proces s deseti představenými klášterů. Všichni byli obžalováni za vzájemné spolčení a spolčení s Vatikánem, jakožto cizí mocí, s cílem rozvrátit lidově demokratický řád. Za tímto účelem měli dle rozsudku shromažďovat zbraně.¹⁷⁶ Padly tresty odnětí svobody na dobu od 9 let až na doživotí¹⁷⁷. Přítomnost médií kontrolovaných režimem a následná kampaň proti klášterům brzy přinesla růže. Lidé se pohoršovali nad tím, co v montáži přelíčení slyšeli a volali po tom, aby bylo proti klášterům zakročeno. Byla tak připravena půda k tomu, aby veřejnost přijala následující kroky¹⁷⁸ – tedy likvidaci mužských řeholí, která nesla název Akce K, a následně i Akci Ř, která měla za cíl internovat řeholnice.

Akce K proběhla ve dvou etapách. V noci ze 13. na 14. dubna 1950 proběhla první etapa tzv. Bartolomějská noc českých klášterů nebo také Barbarská noc. Realizovala ji Bezpečnost (SNB a StB) a Lidové milice. Řeholníci byli převezeni do centralizačních středisek. V důsledku toho byly zrušeny řádové školy a internáty, nebo byly postátněny. Akci nedoprovázela vysvětlovací nebo propagační kampaň. První etapa internovala 876 řeholníků a zasáhla 75 klášterů. Ve dnech 27. - 28. dubna 1950 proběhla druhá etapa. Dotkla se 364 řeholníků z 69 klášterů.¹⁷⁹ V českých centralizačních kláštěrech se ocitlo 1154 řeholníků a v internačních¹⁸⁰ 76. Ačkoli tyto tábory neměly statut vězení, vykazovaly vězeňský charakter a měly vést ke společenské převýchově. Nikdy nevyšlo nařízení o zákazu činnosti řeholí, ale nebylo povoleno fungování. Rozměr akce byl nábožensko-mocenský, ale také hospodářský. Jednalo se o největší majetkový přesun v republice po znárodnění průmyslu a kolektivizaci venkova.¹⁸¹

---

¹⁷⁶ Podoba propagandistického působení je znázorněna v přílohách č. 4 a č. 5

¹⁷⁷ Barták, který byl do procesu zařazen kvůli ochotě vypovídat podle režimem připraveného scénáře, dostal trest na 2 roky odnětí svobody. (VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 147-149)

¹⁷⁸ *Ibid.*, s. 147-149

¹⁷⁹ BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989.* s. 159-160

¹⁸⁰ Tábory měly funkci rezervoáru bezplatných či velmi levných pracovních sil. Cílem centralizačních táborů bylo diferencovat pokrokové řeholníky od vyložených nepřátel zřízení a postupně je připravit na duchovní správu. Režim v internačních táborech byl přísnější. (*Ibid.*, s. 162)

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 161

Od března 1950 byl připravován plán internace řeholnic. Plán Akce Ř připravil a předložil SÚC koncem srpna 1950.¹⁸² Při Akci Ř byly vyklizeny ženské kláštery, které se nezabývaly zdravotnictvím sociální péčí a vzděláváním postižených. Týkala se sester ve školských a internátních zařízeních a charitní službě v domácnostech. V období od července do září 1950 bylo přes 4000 řeholnic převezeno do soustředěvacích středisek, kterým se mohly vyhnout odchodem do civilu¹⁸³. Centralizované řeholnice režim využíval jako ekonomicky výhodnou pracovní sílu, některé byly převedeny do odvětví průmyslu, jiné v pohraničních oblastech pracovaly v zemědělství. Od listopadu do prosince 1950 se režim zaměřil na snížení vnitřní disciplíny sester, aby opustily věrnost Bohu. V tomto období se režim snažil ovládnout vedení řádů, ale byl neúspěšný. Od ledna do března 1951 režim usiloval o snížení počtu nemocnic a ústavů s řeholním personálem¹⁸⁴. Výsledkem Akce Ř byla internace části řeholních sester a kontrola režimu nad nemovitým majetkem, který později předal institucím (národním výborům, závodům atd.). V roce 1951 došlo ke změně v internaci řeholnic. Mladší byly přesunuty do závodních internátů a některé centralizační kláštery byly zrušeny. Stát se snažil vyřešit i řeholnice v nemocnicích a sociálních kláštorech, neboť nebyly dobrou vizitkou ateizační politiky státu. Režim se je tak snažil přesvědčit k odchodu do civilu třeba i zavedením státního platu. V roce 1952 došlo k internaci vyšších představených, což mělo oslabit vnitřní vazby řádů, aby byly snáze ovládnutelné a nakonec mohly být zlikvidovány.¹⁸⁵

Nejprve se režim zaměřoval na biskupy a řeholníky, které se snažil izolovat od řadových kněží a věřících. Později se zaměřil na kněze, konkrétně na „vlastenecké“ tedy „pokrokové“ kněze.¹⁸⁶ Od roku 1950 připravoval ustavení organizace režimu loajálních kněží, která měla reprezentovat církev, ale bez napojení na Vatikán a biskupy.¹⁸⁷ Konferenci před jejím zahájením odsoudili biskupové a vatikánský rozhlas. Mnoho kněží v reakci na to

---

¹⁸² VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 191

¹⁸³ Některé řády toho využily, aby mohly tajně dále působit.

¹⁸⁴ V roce 1950 působilo v těchto zařízeních v celém Československu 9748 řeholnic.

¹⁸⁵ BALÍK, S a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989.* s. 178-180

¹⁸⁶ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 180

¹⁸⁷ BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989.* s. 129

odřeklo účast, ale ani zbývající nešly na konferenci s nadšením.¹⁸⁸ Byla ustavena 4. července 1950 na Velehradě, kde vznikl *Velehradský výbor katolického duchovenstva*¹⁸⁹.¹⁹⁰ Podle SÚC i nadále kněží zůstávali pod silným vlivem biskupů, s nimiž nechtěli přijít do konfliktu. Z toho důvodu začali pořádat politické kurzy, na nichž se snažili působit na kněze a přesvědčit je o příklonu k režimu.¹⁹¹ Novým cílem se stalo vytvoření organizace, kde by byli zastoupeni „vlastenečtí kněží. Po několika měsících jednání se dne 27. září 1951 odehrál v Praze celostátní mírový sjezd duchovenstva, kterého se zúčastnilo podle předsedy SÚC Zdeňka Fierlingera konzervativní kněží i tři biskupové. Byl zde ustanoven celostátní mírový výbor katolického duchovenstva (CMVKD). Ačkoli tak vznikla organizace, kterou ovládal stát, nadále zůstával Vatikán a papež autoritou pro většinu kněží. Režim se tak musel rozloučit s představou, že se mu v dohledné době podaří vytvořit národní církev.¹⁹²

2.3 Ateizační politika státu

V roce 1952 vedení KSČ uvěřilo, že se režimu podaří porazit církve v politickém boji, ale na druhou stranu muselo připustit neúspěch v boji o podporu či o věřící. V červnu 1952 změnu církevní politiky předznamenal projev Kopeckého na ustavujícím sjezdu Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých poznatků. Ve svém projevu ministr informací zaútočil na všechny církve i věřící, když vystoupil bojovně proti náboženskému tmářství a pověrám. V červenci 1952 vedení KSČ projednávalo dokument o nové linii církevní politiky, která usilovala o ateizaci společnosti a přetrvávala až do roku 1968.¹⁹³

Vzhledem k tomu, že církevní politika již nebyla tak podstatným tématem, v roce 1952 ukončila činnost církevní šestka. Od září 1953 už nebyl SÚC roven ministerstvu a v roce

---

¹⁸⁸ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 181-182

¹⁸⁹ Na sjezdu v září 1951 byl přejmenován na Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva. Bylo hnutím, tedy bez pevné členské základny. Předsedou se stal Josef Plojhar a zůstal jim do likvidace hnutí na jaře 1968. V listopadu 1966 byla organizace přejmenována na Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD). Na posledním zasedání v březnu 1968 na výslovné přání F. Tomáška rezignovala celá česká část vedení. (BALÍK, S. a J. HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989.* s. 130)

¹⁹⁰ *Ibid.*, s. 129

¹⁹¹ VAŠKO, V. *Neumlčená II.* s. 182

¹⁹² *Ibid.*, s. 157-161

¹⁹³ CUHRA, J.. *KSČ, stát a římskokatolická církev.* s. 275-276.

1956 agenda úřadu přešla pod ministerstvo školství. Církevní záležitosti postupně mizely z programu jednání ÚV KSČ.

Mezi věřícími již několik let rostl odpor vůči církevní politice státu. Zákroky proti představitelům církve jen zesilovaly nedůvěru k režimu. Mezi lidmi se zvýšil zájem o bohoslužby vlivem církevní politiky, ale i vlivem omezování svobodného života jako takového (kolektivizace, likvidace malovýrobců, apod.). To vedlo k tomu, že se režim přeorientoval z představitelů církve na samotné věřící. Hlavní formou zápasu o věřící se stal boj proti „náboženským přežitkům“ společně se zesílenou ateistickou propagandou. Ateistickou propagandu řídil pracovník v ideologickém oddělení ÚV KSČ.¹⁹⁴ Od podzimu 1952 byl veden proti náboženským předsudkům a tmářství boj jako součást ideového boje proti „buržoazní ideologii“. Dopady ateistické propagandy ale byly malé, a tak režim znovu sáhl po administrativních opatřeních a politickém tlaku. Touto cestou se podařilo snižovat počet žáků náboženské výuky, přinutit učitele a funkcionáře KSČ k vystoupení z církve. Aby odstraňování náboženství ze společnosti působilo úspěšně, z dotazníku při sčítání lidu zmizela otázka na náboženské vyznání. Nyní šlo o boj proti veškerému náboženství¹⁹⁵ jako ideologii, už to nebyl mocenskopolitický zápas s katolickou církví.

V roce 1953 zastihla režim první společenská krize, která pramenila z vůči obyvatelům necitlivé měnové reformy. V druhé půli tohoto roku se pro udržení režimu stalo důležitým dodržování právního rámce. I při prosazování církevní politiky bylo nezbytné, aby byla v souladu s ústavou a státními zákony. V prosinci 1953 SÚC přiznal, že docházelo k chybám a přehmatům v uplatňování církevní politiky, jakými bylo omezování liturgie, rušení kostelů přesouvání bohoslužeb na dobu, která nebyla pro návštěvníky kostelů příznivá, apod.

Zatímco dříve se režim snažil prezentovat jako variantu spolupráci mezi režimem a církví, nyní už hlásal neslučitelnost komunismu s náboženstvím. Při zápasu o věřící se v první vlně zaměřil na funkcionáře a členy KSČ. K 1. lednu 1952 se hlásilo k římskokatolické církvi 64,5 % komunistů.¹⁹⁶ Původně vláda nebyla proti jejich náboženskému vyznání, ale

---

¹⁹⁴ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 161-173

¹⁹⁵ Dřívější fronta nekatolických církví jako oporu SÚC se rozpadla. (*Ibid.*, s. 176)

¹⁹⁶ Nelze ale říci, že se jednalo o praktikující věřící. K církvi se mnohdy při sčítání obyvatelstva hlásí i ti, kdo byli pouze pokřtěni.

s rezignací na vytvoření národní církve se pohled změnil. Kvůli vysokému počtu členů KSČ v církvích nebylo možné zcela uplatnit nové zásady.¹⁹⁷

Jediným správným pohledem na svět se stala ideologie marxismu-leninismu. V jejím duchu měli být vychováváni lidé od dětství. Tomuto pohledu mělo být podřízeno školství. Podle usnesení ÚV KSČ z 13. června 1955 mělo školství „vést mládež k vytváření materialistického světového názoru i k odhalování reakčního působení církví, nevědeckosti a škodlivosti náboženství.“¹⁹⁸ Návštěvám náboženské výuky se snažili zamezit různými administrativními opatřeními, nátlakem na vedení škol a učitelé, politickým nátlakem na rodiče. Výsledky však nebyly takové, jaké je očekávali.

Dne 27. července 1954 vláda zrušila evidenci náboženského vyznání, což odůvodnila respektováním náboženské svobody a tím, že se jedná o soukromou záležitost. Ve skutečnosti však bylo cílem jediné – úsilí snížit alespoň formálně členskou základnu, kterou by se církev mohla používat jako argument a režim mohl věřící „zredukovat“ v propagandě jen na návštěvníky bohoslužeb. Nadále bylo náboženství součástí kádrových profilů.

Druhá krize režimu začala v roce 1956 vlivem XX. sjezdu KSSS, na kterém Nikita S. Chruščov pronesl referát o zločinech Josifa V. Stalina. Referát vyvolal ostré diskuze o politické praxi, která přes snahu funkcionářů pronikla i na stránky novin a na sjezd spisovatelů. Ohlas XX. sjezdu oslabil absolutní kontrolu moci nad společenskými institucemi, kterým se tak otevřel větší prostor pro působení. Vzestup aktivity církve znamenal vyostření napětí mezi církví a státem. Církev znovu získaly věřící, nerespektovaly tolik církevní zákony, usilovaly o větší autonomii a získávaly povzbuzení z mezinárodních vlivů.¹⁹⁹

Atmosféra vedla k přehodnocení proticírkevních opatření. Církevní politiku považovali funkcionáři za správnou, ale pochybovali nad některými mocensko-administrativními opatřeními. Politické byro ÚV KSČ tak řešilo 21. května 1956 návrh řešení, který obsahoval zejména mírnější přístup k biskupům po vzoru Polska a Maďarska, kde byli všichni věznění a internovaní biskupové propuštěni, ale návrh SÚC se nesetkal s pozitivní odezvou. I nepřiliš výrazná zmírnění předchozích opatření narážela na odpor vedoucích

---

¹⁹⁷ *Ibid.*, s. 169-175

¹⁹⁸ *Ibid.*, s. 173

¹⁹⁹ *Ibid.*, s. 172-179

komunistů a pokrokových kněží. Navrženo bylo také přehodnocení vězňených kněží²⁰⁰ a laiků. Tresty byly sníženy, ale nejednalo se o úplnou rehabilitaci. Úleva se nedotkla ani těch, kdo se ocitli ve vězení po monstrprocesech. Většina duchovních opustila vězení až po amnestii vyhlášené v roce 1960.²⁰¹

V září 1956 byla vypracována ústředními orgány zpráva *O některých otázkách současné církevně-politické situace v ČSR*, která popisovala stávající situaci. K dění se ÚV KSČ vyjádřilo v dopise ze 3. Října 1958 o církevní situaci v ČSR v roce 1958. V dopise bylo uvedeno, že podniknutými opatřeními k dodržování církevních zákonů byla situace zase uklidněna, i když se církve na zadání Vatikánu snaží působit na věřící.²⁰²

Podobu propagandy proti církvi lze ilustrovat na přístupu komunistické moci k tradičním Vánocům²⁰³, svátku narození Ježíše Krista. V 50. letech se komunisté snažili systematicky likvidovat vánoční zvyky i duchovní aspekt těchto svátků. Odstranili charitativní rozměr Vánoc, protože v lidově demokratickém státě není charity třeba, protože se mají všichni dobře. Stejně se zachovali k symbolu Vánoc – Jezulátku. Komunističtí ideologové se zaměřili i na děti, když z tradičních Vánoc odstranili Ježíška. Komunisté zpochybňovali život i samotnou existenci dospělého Ježíše Krista a víru v něj považovali za tmářství. Slavit narození Ježíška tak bylo v rozporu s komunistickým světovým názorem. Vzhledem k tomu, že Ježíšek je ústředním bodem mnoha koled, se nemohla řada lidových koled veřejně zpívat. Komunisté sice vytáhli do boje proti Vánocům, ale neměli v plánu tyto svátky zcela zničit, ale snažili se jim dát nový rozměr, který by byl v souladu s komunistickým světovým názorem. Vznikla řada budovatelsky laděných koled. Vytěsněné tradice se režim snažil nahradit zvyky novými. Tradiční Vánoce získaly konkurenci v podobě oslav narozenin Stalina, který se narodil 21. prosince.²⁰⁴

---

²⁰⁰ Ke dni 17.7.1956 bylo ve vězení 433 církevních hodnostářů, kněží a studentů teologie. (*Ibid.*, s. 178)

²⁰¹ *Ibid.*, s. 177-178

²⁰² *Církevní situace v ČSR 1958. Dopis ústředního výboru KSČ všem krajským výborům KSČ a ústřednímu výboru KSS ze dne 3.10.1958.* In: *Ibid.*, s. 424-430

²⁰³ Jaké jsou skutečné hodnoty náboženství a církevních Vánoc měly obyvatelům ukázat i příspěvky v *Dikobrazu*. Viz příloha č. 6, č. 7 a č. 9

²⁰⁴ KOURA, P. a P. KOUROVÁ. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce.* s. 171-185

Památným se stal vánoční projev předsedy vlády Antonína Zápotockého k dětem, který přednesl v roce 1952 na Štědrý den v rozhlase. „*Jesličky s malým Ježíškem musely být dříve o Vánocích v každé domácnosti, i když jsme je musili vystříhané z papíru zapíchat jen do mechu za okny. Malý Ježíšek ležící ve chlévě na slámě vedle volka a oslíka, nad chlévem zářící betlémská hvězda, to byl symbol starých Vánoc. Proč? Měl připomínat pracujícím a bédným, že chudí patří do chléva. Když se mohl ve chlévě narodit a bydlet Ježíšek, proč byste tam nemohly rodit vaše děti? Tak mluvili k chudým a pracujícím bohatí a mocní. Proto také v době kapitalistického panství, kdy bohatí vládli a chudí se dřeli, pracující namnoze ve chlévech bydleli a jejich děti se tam rodily. Doby se ale změnily, Nastaly mnohé převraty. I Ježíšek vyrostl, zastaral, narostly mu vousy a stává se z něho Děda Mráz. Nechodí již malý a otrhaný. Je pěkně oblečený v beranici a kožichu. Nazí a otrhaní nechodí již dnes také naši pracující a jejich děti. Děda Mráz přijíždí k nám od Východu a na cestu mu září také hvězdy. Ne jen jediná, Betlémská. Celá řada rudých hvězd na našich šachtách, hutích, továrnách a stavbách. Tyto rudé hvězdy hlásají radostně, že vaši tatínkové a maminky splnili na svých pracovištích úkoly čtvrtého roku první Gottwaldovy pětiletky.*“²⁰⁵

---

²⁰⁵ Vánoční projev předsedy vlády Antonína Zápotockého. Rudé právo. 1952, 33(345).

3. Souhra ideologie a reality

Tato kapitola bude věnována základnímu cíli této diplomové práce – odpovédím na výzkumné otázky, které byly stanoveny v tezích. Tři výzkumné otázky znějí následovně:

1. *Jak spolu korespondovaly myšlenkové základy vztahu komunismu k náboženství a jejich přerod do praxe v podání Komunistické strany Československa?*
2. *Jaké strategie využívala Komunistická strana Československa v jednotlivých etapách perzekucí katolické církve?*
3. *Mohla církev jinou strategií a taktikou režimu lépe čelit?*

3.1 Výzkumná otázka č. 1

Ideologie, na níž byly postaveny komunistické strany, vycházela zejména z představ Karla Marxe, který byl přesvědčen o tom, že: *„zrušit náboženství jako ilusorní štěstí lid znamená žádat jeho skutečné štěstí. Požadavek vzdát se ilusí o svém postavení je požadavek vzdát se postavení, ve kterém je zapotřebí ilusí. Kritika náboženství je tedy v zárodku kritikou tohoto slzavého údolí, jemuž náboženství tvoří svatozář.“*²⁰⁶ Po socialistické změně ve společnosti, ke které má dojít revoluční cestou, náboženství podle Marxe samo zanikne, neboť se stane nadbytečným.

Lenin jako další teoretik komunismu požaduje odluku státu od církve. Pokud by se tak stalo, nevádí mu věřící, kteří vstoupí do strany, kde budou vychováváni v programu komunistické strany. To samo způsobí, že se sami rozhodnou opustit náboženství. Lenin apeloval na to, aby komunisté proti církvi nebojovali otevřeně. Jednalo se o takticky motivovanou fázi postupu proti náboženství, neboť otevřený boj mohl vést k tomu, že se lidé přimknou k víře, což nakonec církev i náboženství jako takové posílí.

Tyto základní myšlenky, jasně určují postup, jak má komunistická strana po převzetí moci ve státě proti církvi postupovat. Nejprve změnit společnost, která bude usilovat o dokonalý stav beztřídní společnosti, a posléze dojde k vymizení náboženství. Podle Marxe v takové společnosti již lidé nebudou náboženství potřebovat, neboť náboženství jen dává legitimitu nespravedlivému stavu společnosti. Podle Lenina dojde k odstranění náboženství

---

²⁰⁶ MARX, K. *Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*. Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/121843.htm>

vlivem získávání věřících pro myšlenky komunismu, které jsou založené na dialektickém materialismu a ateismu, který vychází z odmítnutí duchovních hodnot. Podsouváním tohoto vidění světa společnosti dojde k tomu, že lidé odmítnou víru. Součástí protináboženského boje tak má být ateistická propaganda.²⁰⁷

Po převzetí vlády v Československu komunistickou stranou, se strana rozhodla řešit církevní politiku jednáním s církví. Z těchto jednání měla vzejít spolupráce, která však neměla být stavem koexistence, kde jsou obě strany spokojené a fungují vedle sebe dle vlastních pravidel a představ. V tento vývoj sice věřili představitelé církve, ale komunistický záměr byl jiný. Cílem komunistů bylo na církvi parazitovat. Komunisté si ji chtěli podřídit a vybudovat na jejích základech tzv. národní církev, která měla křesťanství neutralizovat tak, že by národní církev hlásala upravenou podobu náboženství podřízenou komunistické ideologické linii. Současně by tak došlo k eliminaci církve, která měla v tehdejší společnosti významné místo.

Z toho vycházel také počátek jednání – získat pro nový režim veřejně deklarovanou podporu ze strany církve. Tento krok by ubezpečil věřící, že komunistická myšlenka je správná a tím by byl otevřen prostor k tomu, aby si KSČ získala oblibu i u věřících. Ti by následně mohli vstoupit do strany, kde by jim mohl být podsouván více komunistický světonázor. Tedy postup v duchu Leninovy představy.

Strana však jakoby nevnímala hlasy ozývající se z centra římskokatolické církve, z Vatikánu. Papež Pius XII. i jeho předchůdce otevřeně vystupovali proti komunistické ideologii i proti realizaci, do které se pustili v Rusku. Komunismus papežové považovali za velké nebezpečí pro svobodu, ale i pro náboženství, potažmo církev. Tento postoj Vatikánu nedával dohodu s církví naději, nicméně komunisté se domnívali, že se jim i tak podaří církev ke spolupráci získat. Komunisté totiž byli přesvědčeni o tom, že vazby mezi československou církevní hierarchií, s níž vyjednávali, a Vatikánem jsou slabé a bude snadné je zpřetrhat. Vazby v rámci římskokatolické církve ale komunisté podcenili a komunistům se církevní hierarchii nepodařilo získat ke kolaboraci s nedemokratickým režimem. Představa o tom, že by komunistický režim získal podporu církve tak byla lichá.

V tomto ohledu jakoby Komunistická strana Československa vycházela z dění v Sovětském svazu pod Stalinovým diktátem. Politika vedená novou československou vládou byla ovlivněna politikou, kterou prováděla KSSS vůči pravoslavné církvi. V letech 1920 –

---

²⁰⁷ Viz první kapitola.

1940 probíhaly rozsáhlé perzekuce pravoslavné církve. Pravoslavnou církev považovali bolševici v době občanské války za nejvýznamnějšího třídního nepřítele. Proti představitelům církve vedeny zinscenované procesy, jejichž oficiální zdůvodněním bylo politický reakcionářství.²⁰⁸ Většina kněží byla zavražděna nebo internována v koncentračních táborech. Ve 20. letech se Leninova vláda snažila vnést rozkol do církve, což se vládě částečně dařilo. Cílem tohoto počínání byla likvidace církve. Ostré pronásledování pravoslavných pokračovalo do roku 1941, kdy se Stalin v souvislosti s válkou rozhodl pro ústupky církvi a zmírnění pronásledování, aby získal veřejnou podporu církve pro svou politiku. I po roce 1941 však zůstávala pravoslavná církev kontrolována a podřízena režimním strukturám.²⁰⁹

Proticírkevní politika komunistů místo odluky církve od státu způsobila její větší připoutání ke státu. Vlivem zákonů o pozemkové reformě církev přišla v roce 1948 o pozemky. Přitvrzení církevní politiky, které nastalo na jaře 1949, nastaly pro církev krušné časy, co se ekonomické stránky týče. Komunisté zakázaly veřejné sbírky (a to i v kostelích) a vlivem jednoho z církevních zákonů z roku 1949 se kněží stali státními zaměstnanci závislími na platech vyplácených státem. Na podzim roku 1949 spadla navíc správa zbývajících církevního majetku (kostely, budovy farností) do rukou státu. Tímto způsobem komunisté zničili nezávislost římskokatolické církve. A režim tím získal možnost dohledu nad církvi, která se mohla stát základnou protirežimní reakce.

Po roce 1951 spustili komunisté ateizační politiku, která byla založena na propagandě. V médiích, která byla všechna pod kontrolou státu, vycházely články proti náboženskému tmářství, jak víru komunisté s oblibou označovali, karikatury hanobící biskupy a papeže a Vánoce dostávali pod komunistickým vedením podobu, v níž chyběla jakákoli zmínka o Ježíškovi a Betlému. Otevřené protináboženské propagandy se ale měli komunisté dle Engelse i Lenina vyvarovat, neboť se jednalo o medvědí službu režimu. V dobách, kdy i na obyvatele Československa doléhala politika komunistického režimu, tak posiloval režim sympatie lidí vůči náboženství a církvi, proti nimž tvrdě zasahoval. To se v Československu potvrdilo, když vzrostla návštěvnost mší, jak uvádí historik K. Kaplan ve studii *Církev a stát*.²¹⁰

---

²⁰⁸ WADDAMS, H. M., "Communism and the Churches". s. 297

²⁰⁹ NOBLE, I. *Cesty pravoslavné teologie ve 20. století na Západ*. s. 157-193

²¹⁰ KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. s. 163

Pokud mám odpovědět na výzkumnou otázku „*Jak spolu korespondovaly myšlenkové základy vztahu komunismu k náboženství a jejich přerod do praxe v podání Komunistické strany Československa?*“, musím říct, že KSČ se rozhodla pro jiný postup, než jaký navrhoval Marx i Lenin. Režim od počátku přistoupil k církvi jako k nepříteli číslo jedna a netrpělivě se snažil si církev podřídit. Komunisté odmítali čekat na situaci, kdy by lidé víru již nepotřebovali ke svému spokojenému životu. Tato strategie byla však pragmatickou cestou režimu, jak se vyhnout situaci, kdy spustí protikomunistickou kampaň římskokatolická církev.

3.2 Výzkumná otázka č. 2

Jaké strategie využívala Komunistická strana Československa v jednotlivých etapách perzekucí katolické církve?

Komunistický režim vůči římskokatolické církvi uplatňoval různé strategie. Podle jejich využití lze sledované období 1948-1960 lze rozdělit na tři etapy, jak je členěná i druhá kapitola. Strategie, které komunisté vůči církvi uplatňovali, byly ovlivněny tím, jaký přístup k řešení církevní otázky v komunistické straně dominoval, zda převažovaly ve vedení strany umírněné představy či radikální. Jednotlivé etapy omezování římskokatolické církve v Československu proto vykazovaly rozdílný charakter ohledně cíle, využitých prostředků, ale i podle toho, na koho byly zaměřené.

První etapa probíhala od února 1948 do dubna 1949 a byla určována dominující umírněnou strategií. Základní strategií bylo v této etapě jednání mezi státem a církví. Na první pohled vycházela ze snahy dohodnout se s církví a dospět ke stavu, kdy vedle sebe bude existovat komunistický režim a římskokatolická církev. Pokud se ale podíváme na vnitrostranické dokumenty, které nebyly v té době představitelům církve známé, jednalo se režimu o podřízení si církve, která se měla stát čistě nástrojem komunistické moci. Komunistická moc se tak z praktických důvodů pokusila ovládnout církev, což jí mohlo přinést řadu výhod. Římskokatolická církev byla nejvlivnějším náboženskou skupinou v Československu, ke které se hlásily téměř čtyři pětiny obyvatelstva. Zároveň měla vybudovanou po celém státě organizační síť v podobě farností, klášterů a dalších církevních institucí, které by mohl režim využít k propagaci vládní politiky. Vedle sítě kněží se římskokatolická církev mohla pochlubit vlivem, který měla na řadu oblastí života. Církev zřizovala řada škol, na veřejnosti působila také katolická Charita, řeholnice poskytovaly pomoc slabým a nemocným, ve školách se vyučovalo náboženství, církev vydávala

periodický tisk, kněží vedli matriky a k normálnímu životu patřily i církevní obřady, jako křty, svatby a pohřby. Úzké vazby měla katolická církev na lidovce, kteří patřili k několika málo stranám, které byly povoleny v polosvobodném Československu let 1945 – 1948. Režim usiloval o vytvoření národní církve, ale podcenil smýšlení biskupů, kteří jednoduše odmítli kolaborovat s režimem a trvali na dosavadních pozicích církve.

Když mizela naděje na vytvoření národní církve, která by byla výlohou vstřícnosti režimu, komunisté se rozhodli, že je třeba římskokatolickou církev zničit a případně až z torza, které zůstane, vybudovat národní církev na tzv. pokrokových kněžích. Tvrdý postup proti církvi, který charakterizuje tuto druhou etapu, byl veden politiky, kteří se přikláněli k radikálnímu řešení církevní otázky. K této fázi přikročili z toho důvodu, že církev se odmítala podvolit komunistické moci. Stále pevně prezentovala své stanovisko. Tím v komunistické straně rostla obava z toho, že se stane základnou reakce. Navíc církev komunikovala s Vatikánem, který dlouhodobě bojoval proti komunistické ideologii a po válce se přiklonil na stranu Západu. Aby komunistická moc rozšířila řady kněží ochotných s ní spolupracovat, realizovala snahy o zasetí rozporů uvnitř církve, z nichž nejvýznamnějším pokusem bylo vytvoření rozvratné Katolická akce. Katolická akce se na veřejnosti vydávala za hlas většiny církevních představitelů, ačkoli tomu tak nebylo a většina kněží odmítla s touto organizací spolupracovat. V této fázi docházelo také k internacím biskupů a řeholníků. V tomto období, které trvalo v letech 1949 – 1952, vyšlo několik zákonů, které ochromovaly činnost římskokatolické církve. Vytvářely organizovaný dohled nad církví vznikem SÚC, vytvořily církev závislou na státě skrze platy, vzaly kněžím povinnost vést matriky a svatební obřady mohly být vykonávány až po úředním obřadu. Tím se strana pokusila snížit roli, kterou římskokatolická církev hrála v československé společnosti.

Církevní politika prvních etap, ale neměla očekávaný dopad – nedošlo k rapidnímu snížení počtu věřících obecně, ani komunistů, kteří se hlásili k římskokatolické církvi. Strana se tak rozhodla přikročit k ateizační politice, jejímž hlavním nástrojem byla protináboženská propaganda v médiích. V této etapě se režim snažil prezentovat neslučitelnost komunistické ideologie s jakýmkoli náboženstvím. Náboženství označovali za tmářství a proti němu stavěli vědeckou neomylnost založenou na materialismu. Ateismus měl nahradit veškerou víru. Zatímco v první fázi se komunisté snažili dohodnout s biskupy a v druhé fázi chtěli získat na svou stranu kněží, v období od 1952 se zaměřili na věřící. V médiích se objevila rozsáhlá propagandistická kampaň, která se výrazně projevovala ve vztahu k Vánocům. Klasické

koledy nahradily nové, které opěvovaly budovatelské úsilí a rovnost, kterou přinesla změna režimu, a malého Ježíška nahradil děda Mráz.

3.3 Výzkumná otázka č. 3

Mohla církev jinou strategií a taktikou režimu lépe čelit?

Pro církev bylo zpočátku dobrou výchozí pozicí, že se řada členů KSČ hlásila při sčítání obyvatelstva k některé z církví. Strana se obávala otevřené konfrontace s církví, aby se to neodrazilo na přijetí nového režimu obyvatelstvem. Tato konstelace dala církvi čas na přípravu proti represím. Když nevyšla vyjednávání a podřízení si církve, následovaly tvrdé zákroky vůči církvi a až posléze byla zahájena ateizační politika, která vystupovala proti náboženství jako takovému. I v té době se však většina komunistů hlásila k římskokatolické církvi.²¹¹

V obavách z perzekucí římskokatolická církev začala na podzim roku 1949 budovat náhradní hierarchii. Vznikla tak skrytá neboli podzemní církev, která umožnila církvi fungovat i v dobách, kdy byla oficiální církev notně ochrnutá. Vzhledem k tomu, že komunistická moc vytvořila dozor nad celou společností, bylo fungování skryté církve komplikované. Jakákoli neoficiální aktivita mohla být snadno prozrazena nebo být tajnou policií či udavači odhalena. Je otázkou, zda by se církev nedokázala lépe ubránit ateistickému režimu, pokud by se připravovala na tuto situaci déle a intenzivněji.

V tomto ohledu připomenu podstatu režimu založeného na komunistické ideologii. Ideologie nedemokratických režimů nabízejí nastínění toho, jak by měla fungovat společnost. Karel Popper a Daniel Bell považují ideologii za uzavřený systém, „*který si nárokuje monopol na pravdu, snaží se vysvětlit všechno a přitom odmítá tolerovat jiné názory či opoziční teorie.*“²¹² Ideologie, jakožto i komunismus, mají tendenci působit na veřejnost skrze souvislou a vědeckou formulaci poznatků, což umožňuje lidem ztotožnění s takovým „*konkrétním vyznáním víry. A je to víra se vším všudy, tedy i s věroučnými herezemi a s odpady od ní, což může sloužit jako záminka k vyloučení mocenských oponentů (a nejen jich,*

---

²¹¹ K 1. lednu 1952 se ke katolické církvi hlásilo 64,5 % členů Komunistické strany Československa. (KAPLAN, Karel, *Stát a církev v Československu 1948-1953*, s. 173) Nelze ale říci, že se jednalo o praktikující věřící. K církvi se mnohdy při sčítání obyvatelstva hlásí i ti, kdo byli pouze pokřtěni.

²¹² BALÍK, S. a M. KUBÁT, *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 96

ale prostě jen nepohodlných lidí) z vládnoucí strany. Ideologie jako náhražka náboženské víry zahrnuje silný utopická a futuristický element. ²¹³

Komunistická ideologie se ze své totalitární podstaty snaží odstranit jiné ideje, které přináší tradiční náboženství. Vzhledem k tomu, že místo po nich má zaplnit komunismus, je komunismus označován spolu s dalšími totalitními ideologiemi za tzv. politické náboženství. Komunismus vykazuje náboženské prvky, jakým je mluva, zkoušky víry či exkomunikace odpadlíků. Zároveň tato komplexní ideologie postihuje celou podobu světa, jakožto i fungování společnosti a dává směr, jakým by se lidstvo mělo ubírat. Totalitní moc pak při ovládnutí státu usiluje o odstranění jakýchkoli jiných idejí, neboť ty by se pro ni byly mocenským konkurentem. Takového konkurenta nemůže ve stejném státě strpět, protože totalitní moci jde o ovládnutí celé společnosti.²¹⁴

Pro každou totalitní ideologii je proto problematické, pokud je ve státě, který ovládá, rozšířena natolik jiná ideologie, která zasahuje do všech koutů společnosti. Jak by bylo možné charakterizovat i náboženství, konkrétně římskokatolickou církev, která po druhé světové válce obnovovala svoji strukturu, obnovovala základní síť nezbytnou k fungování, ale také organizace, kterými vstupovala do veřejného prostoru. Církevní organizace s takovým vlivem proto byla pro komunisty nepřijatelná, neboť kvůli postoji Vatikánu ke komunismu bylo pravděpodobné, že by vystupovala proti režimu.

---

²¹³ *Ibid.*, s. 97

²¹⁴ MAIER, H. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*, s. 9-17

Závěr

V práci jsem se snažila představit postoj komunistické ideologie k náboženství a pronásledování římskokatolické církve komunistickým režimem v Československu. Hlavním cílem této práce bylo porovnat ideový základ filosofie, na které byl postaven poúnorový režim v Československu, a postup, jaký komunisté vůči církvi zvolili.

Potvrdila se hypotéza týkající se první výzkumné otázky. Boj komunistů proti náboženství skutečně nejprve vycházel z pragmatických důvodů – snahy získat, co největší přízeň československé společnosti. Církev se měla stát nástrojem režimu, který z ní chtěl vytvořit tzv. národní církev. Její existence by však byla dalece vzdálená tradičnímu fungování římskokatolické církve. Tím, že by komunisté získali podporu církevní hierarchie, předpokládali, že tak získají podporu i věřících. Vytvoření národní církve na struktuře římskokatolické církve by komunistům usnadnilo působení na masy. To ukazuje na skutečnost, že komunisté nebyli ochotni trpělivě čekat na to, než náboženství samo odumře, jak se to mělo stát podle Marxe s Engelsem. Ideologie byla v tomto ohledu odsunuta na druhou kolej, což lze však označit za praktický tah, neboť riziko, že by se z církve stala základna reakce (jak lze číst v řadě projevů představitelů KSČ), bylo veliké, jak ostatně dokazují například exkomunikační dekrety papeže Pia XII.

Během sledovaných dvanácti let se skutečně poměr státu k církvi proměňoval. Nejprve komunisté projevovali snahu o ovládnutí církve a spolu s ní i většiny obyvatel Československa. Když tato taktika selhala, přistoupili k tvrdému postupu vůči církvi, vlivem čehož skončilo mnoho lidí ve vězeních nebo internačních táborech, které svým charakterem k vězení neměly daleko. Po fyzické likvidaci církve, která znamenala zabití či uvěznění řady církevních představitelů, likvidaci řádů apod., přistoupili k dalšímu kroku – likvidaci náboženství jako takového. Náboženství měla nahradit oficiální ideologie, marxismus-leninismus, která má pseudovědecký i pseudonáboženský charakter.

Třetí výzkumná otázka se zabývala možnou obranou církve vůči církevní politice. Sice lze na tuto otázku nalézt odpověď, ale nikdy nebude možné skutečně potvrdit, zda by zvolená strategie ze strany církve byla lepší nebo horší. Pokud by církev začala budovat tzv. podzemní církev dříve, mohla dle mého názoru lépe čelit proticírkevní politice ale pouze zpočátku. Po vybudování rozsáhlého státního represivního aparátu a vytvoření komplexního dohledu nad celou společností by bylo fungování skryté církve tak jako tak komplikované. V takové

konstelaci bylo obtížné utajit ilegální církve v podobě, v jaké byla vytvořena. Jestliže by se církvi včasnějším budováním podařilo vytvořit rozsáhlejší síť podzemní církve, její fungování v utajení by bylo stejně komplikované.

Problémem této práce, který spatřuji, je rozsáhlost sledovaného tématu. Zabývám se zde pronásledováním církve během dvanácti let, od února 1948 do roku 1950. Bylo by možné kapitolu o krocích komunistů vůči církvi více zobecnit a nezabývat se některými detaily, ale zároveň je obtížné se od nich odpoutat. Konkrétní příklady, jak vypadal vztah mezi státem a církví, považuji za nesmírně důležité, neboť tak si udělá čtenář nejlépe obrázek o dané problematice.

Věřím, že tato práce bude mít přínos ve zkoumání problematiky pronásledování církve v komunistickém Československu. Dosavadní literatura bývá spíše zaměřena na historii nebo ideologii. Porovnání proticírkevního postupu Komunistické strany Československa s myšlenkovými základy komunistické ideologie se sice v literatuře objevuje, ale jedná se o pouhé nastínění situace. Většinou je stručně poukázáno na ostře odmítavý postoj komunistů vůči náboženství, čímž jsou odůvodněny represe. Domnívám se, že právě analýza taktických postupů, které Komunistická strana Československa vůči církvi zvolila, si zasluhují detailnější pozornost. Tato práce by mohla podnítit k dalšímu studiu tohoto tématu. Myslím, že by bylo zajímavé, pokud by se tato práce dočkala rozšíření.

Summary

In this work, I have attempted to present the position of the Communist ideology towards religion and the prosecution of the Roman Catholic Church practiced by the Communist regime in Czechoslovakia. The main aim was to compare the ideological underpinnings of the post-February 1948 Czechoslovak political regime, and the practical approach that the Communists maintained vis á vis the church.

The hypothesis connected to the first research question was confirmed. The Communist struggle against religion did indeed stem from pragmatic reasons – an effort to gain as much popularity as possible from the Czechoslovak society. The church was to become an instrument of the political regime, a so-called national church. Its existence and functioning would have been far removed from the traditional functioning of the Roman

Catholic Church. The Communists supposed that by gaining the support of the Catholic Church hierarchy, the regime would automatically gain the support of all the believers. The creation of a national church based on the structure of the Roman Catholic Church would have made influencing the masses easier, or so the thinking went. This shows that the Communists were not patient enough to wait for religion to die out on its own, as was predicted by Marx and Engels. Ideology was in this case put on the sideline, which can be described as a strategic move, since the risk of the church becoming a reactionary bastion was great, as can be surmised from a number of public statements of prominent Communist Party members. The excommunication decrees of pope Pius XII. can serve as further evidence of this.

During the twelve years examined in this work, the relationship between the state and the church changed significantly. At first, the Communists showed an effort to take over the church and most of the Czechoslovak citizens along with it. When this tactic failed, they moved on to a much tougher stance towards the church, thanks to which many people ended up in prison or in internment camps that were not much different from jails. After the attempted physical extermination of the church, its officials and its orders, the Communists moved on towards another phase – the attempted extermination of religion altogether. It was to be replaced by the official ideology of Marxism-Leninism, a current of thought containing both pseudo-scientific and pseudo-religious elements.

The third research question was concerned with the possible defense of the church against this state policy. Many answers can be found for this question; however it will never be entirely possible to confirm that the chosen strategy of the church could have been better or worse. If the church had begun to build the so-called underground church sooner, it could have, in my opinion, fared better against the anti-church policy of the Communist regime, but only in its beginning. After the completion of the extensive state repressive apparatus and the creation of a complex system of oversight over the entire society, the functioning of the underground church would have been very complicated either way. In such circumstances, it would have been very difficult to maintain the secrecy of an illegal church in the form in which it was created. If the earlier construction of the underground church would have allowed the creation of a more complex network of contacts, the functioning of such an organization would have been just as complicated.

The one problem of this work that I can identify outright is the extensiveness of the chosen topic. I am concerned with the prosecution of the church during a twelve-year period. It would have been possible to expand the chapter about the steps the Communists took

against the church to make it more generalized while not paying so much attention to some details, but at the same time, it is very difficult to detach oneself from said details without losing analytical value. The individual episodes documenting the relationship between the Roman Catholic Church and the state are in my opinion crucial, since they allow the reader to form an informed opinion on the given topic.

I trust that this work will be a welcome addition to the analysis of the topic of the prosecution of the church in Communist Czechoslovakia. The literature so far was mainly focused on either history or ideology. The comparison of the anti-church policy of the Communist Party of Czechoslovakia with the ideological underpinnings of Communism does appear in some works, but always merely as an outline. The works usually limit themselves to merely show the strongly negative position of the Communists towards religion, and this is used to explain the repressive steps. I believe that especially the analysis of the tactical approaches deployed against the Roman Catholic Church by the Communist Party deserves a lot more attention. This work has the ambition of potentially sparking more studies on this topic. I sincerely believe that this work deserves an expansion.

Použitá literatura

BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7.

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004, 167 s. Bod (Dokořán). ISBN 80-86569-89-6.

BAUER, Jiří, Jan BERÁNEK a Josef MUŽÍK. *Průvodce marxisticko-leninskou filosofií*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1972, 453 s. Členská knihovna (Svoboda).

BULÍNOVÁ, Marie (ed.), Milena JANIŠOVÁ a Karel KAPLAN (ed.). *Církevní komise ÚV KSČ, 1949-1951: edice dokumentů*. Praha: Doplněk, 1994, 505 s. ISBN 8085765349.

CUHRA, Jaroslav. *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948–1989)*. In: *Soudobé dějiny*, 2001, roč. 8, č. 2–3, s. 275–276.

DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků: omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, 323 s. *Historia ecclesiastica*. ISBN 978-80-7325-170-3.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1992, 333 s. ISBN 8071130087.

HALAS, František X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství : diplomacie Svatého stolce : České země a Vatikán*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 759 s., 4 s. barev. obr. příl. ISBN 80-7325-034-9.

CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* V Praze: Rybka, 2012, 287 s. ISBN 978-80-87067-41-3.

Lateran Pacts of 1929. [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z: <http://www.aloha.net/~mikesch/treaty.htm>

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993, 440 s. *Studie - materiály - dokumenty*, sv. 3. ISBN 80-85765-27-6.

KOURA, Petr a Pavlína KOUROVÁ. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. 1. vyd. Praha: Máj, 2010, 356 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7363-252-6.

LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954.

MAIER, Hans. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 134 s. *Politologická řada*. ISBN 80-85959-43-7.

MARX, Karel a ENGELS, Bedřich: *Manifest komunistické strany*. In: Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/manifest/>

MARX, Karel. *Letter from Marx To his Father*. Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: https://marxists.anu.edu.au/archive/marx/works/1837-pre/letters/37_11_10.htm

MARX, Karel. *Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*. Marxists [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/121843.htm>

MILLER, David (ed.). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Proglas, 1995, 580 s. Nové obzory (Jota). ISBN 80-85617-47-1.

MORE, Thomas. *Utopie*. 2. vyd., v MF 1. Praha: Mladá fronta, 1978.

NOBLE, Ivana. *Cesty pravoslavné teologie ve 20. století na Západ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2012, 411 s. *Moderní česká teologie*. ISBN 978-80-7325-290-8.

Nový zákon. Dostupné z: <http://www.bible21.cz/online>

PALS, Daniel L. *Eight Theories of Religion*. 2. New York Oxford: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2006. ISBN ISBN-13: 0-19-516570-8.

PIUS XI. *Okružní list Pia XI. Divini Redemptoris, tentokrát ještě naléhavěji do vlastních řad*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993, 39 s.

PLATÓN. *Ústava*. 2. vyd. Překlad František Novotný. Praha: Oikoyomenh, 1996, Oikúmené.

Protokol VIII. sjezdu Komunistické strany Československa 28.-31.3. 1946. Praha: typ. Svoboda, 1946, 216 s.

RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Academia, 2002, 284 s. ISBN 80-200-0957-4.

Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb. red. Pavlína Formánková, Ladislava Kremličková. Praha : Themis, 2005. Sv. 11 423 s. ISBN:80-86621-16-2 ISSN:1804-1612.

Sociální encykliky: 1891-1991. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996, 505 s. ISBN 8071131547.

SPIRKIN, Aleksandr Georgijevič. *Učebnice marxistické filosofie*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1971, 438 s.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007,c2000, 653 s. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-206-0.

SUK, Jaroslav: *Vědecký komunismus*. Paměť a dějiny, 2009, č. 3.

SVITÁK, Ivan. *Karel Marx - Bedřich Engels: O náboženství*.

VAŠKO, Václav. *Neumlčená I: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-000-1.

VAŠKO, Václav. *Neumlčená II: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-035-4.

WADDAMS, H. M., “*Communism and the Churches*”. In: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 25.3 (1949): 295–306. Dostupné z JSTOR

Periodika

Dikobraz, 1948 - 1955

Hádka o restituce: komunista Grebeníček urážel církev. Mladá fronta DNES. 4.2.2012.

Vánoční projev předsedy vlády Antonína Zápotockého. Rudé právo. 1952, 33(345).

Zákonné normy

Zákon č. 259/1946 Sb. o úpravě svátkového práva.

Zákon č. 142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy.

Zákon č. 46/1948 Sb. o nové pozemkové reformě.

Zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství.

Předpis č. 150/1948 Sb. ústava Československé republiky.

Zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky.

Zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní.

Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.

Vládní nařízení č. 219/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení římskokatolické církve státem.

Vládní nařízení č. 228/1949 Sb. o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní.

Zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném.

Zákon č. 268/1949 Sb. o matrikách.

Zákon č. 58/1950 Sb. o vysokých školách.

Vládní nařízení č. 112/1950 Sb. o bohosloveckých fakultách.

Zákon č. 428/2012 Sb. o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi)

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vatikán a nedemokratické režimy č. 1 (obrázek)

Příloha č. 2: Číhošť č. 1 (obrázek)

Příloha č. 3: Číhošť č. 2 (obrázek)

Příloha č. 4: Špionáž č. 1 (obrázek)

Příloha č. 5: Vatikán a násilí (obrázek)

Příloha č. 6: Náboženské principy č. 1 (obrázek)

Příloha č. 7: Náboženské principy č. 2 (obrázek)

Příloha č. 8: Špionáž č. 2 (obrázek)

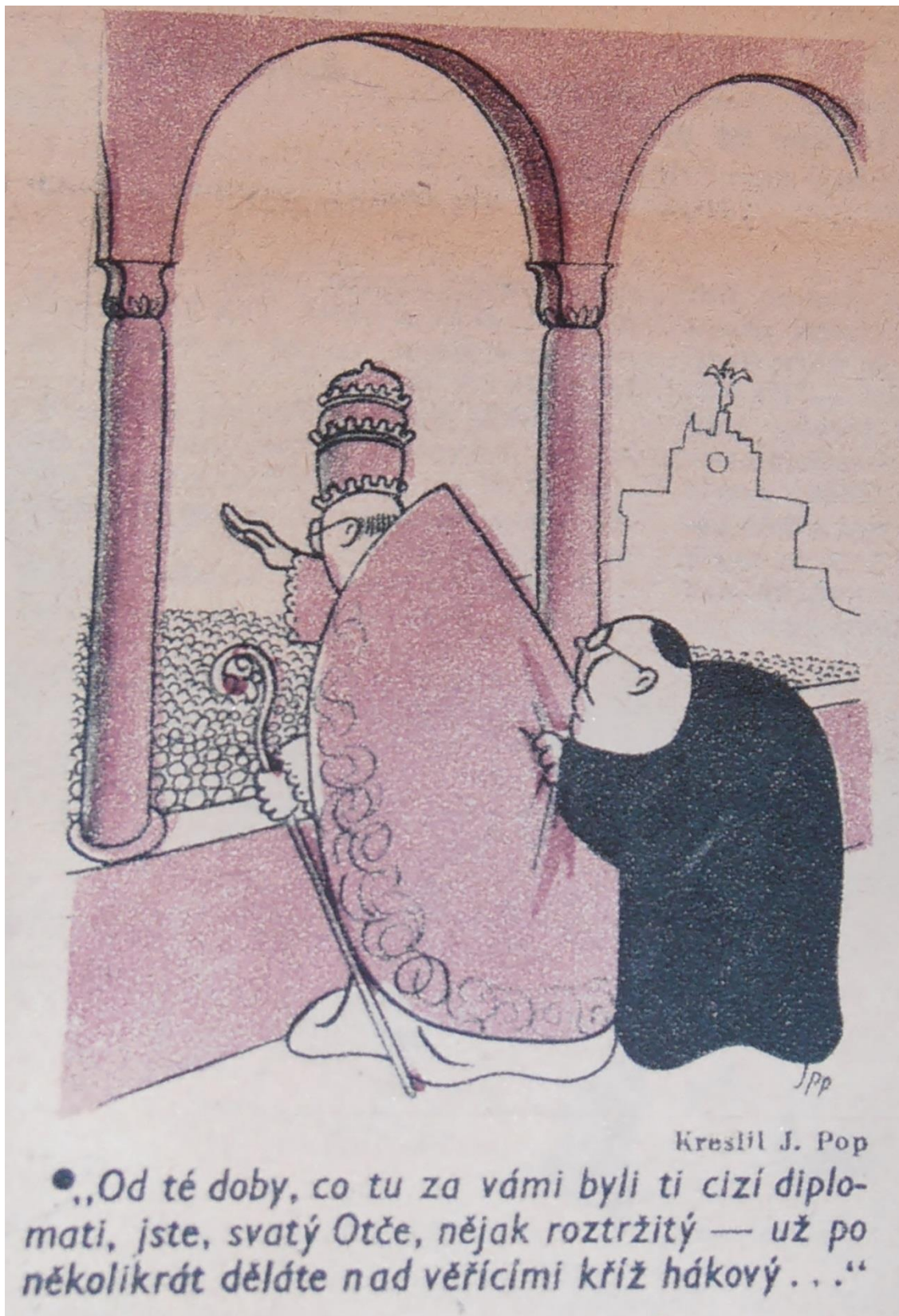
Příloha č. 9: Náboženské principy č. 3 (obrázek)

Příloha č. 10: Vatikán a nedemokratické režimy č. 2 (obrázek)

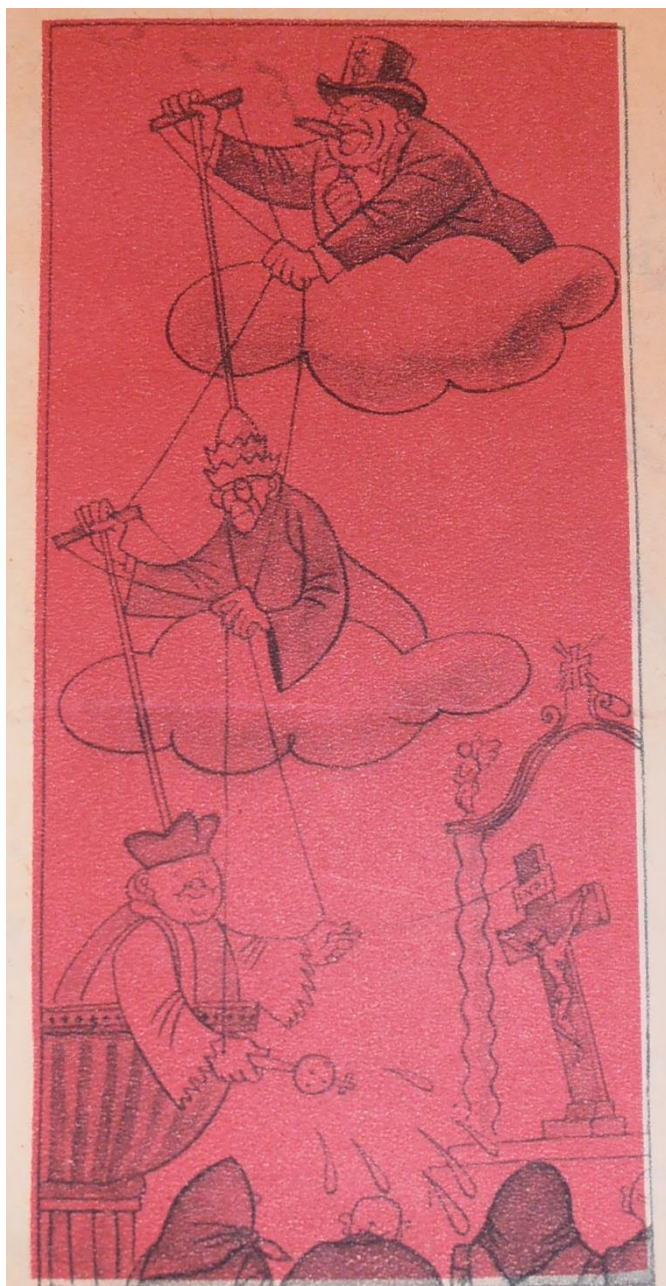
Přílohy

Příloha č. 1: Vatikán a nedemokratické režimy č. 1 (obrázek)

Dikobraz. Praha, 30.11.1948, ročník 4, číslo 48, s. 5

Příloha č. 2: Číhošť č. 1. (obrázek)

Kreslil O. Štembera

● Jak došlo k zázraku v Číhošti u Ledče n. S.

Dikobraz. Praha, 14.3.1950, ročník 6, číslo 11, s. 5

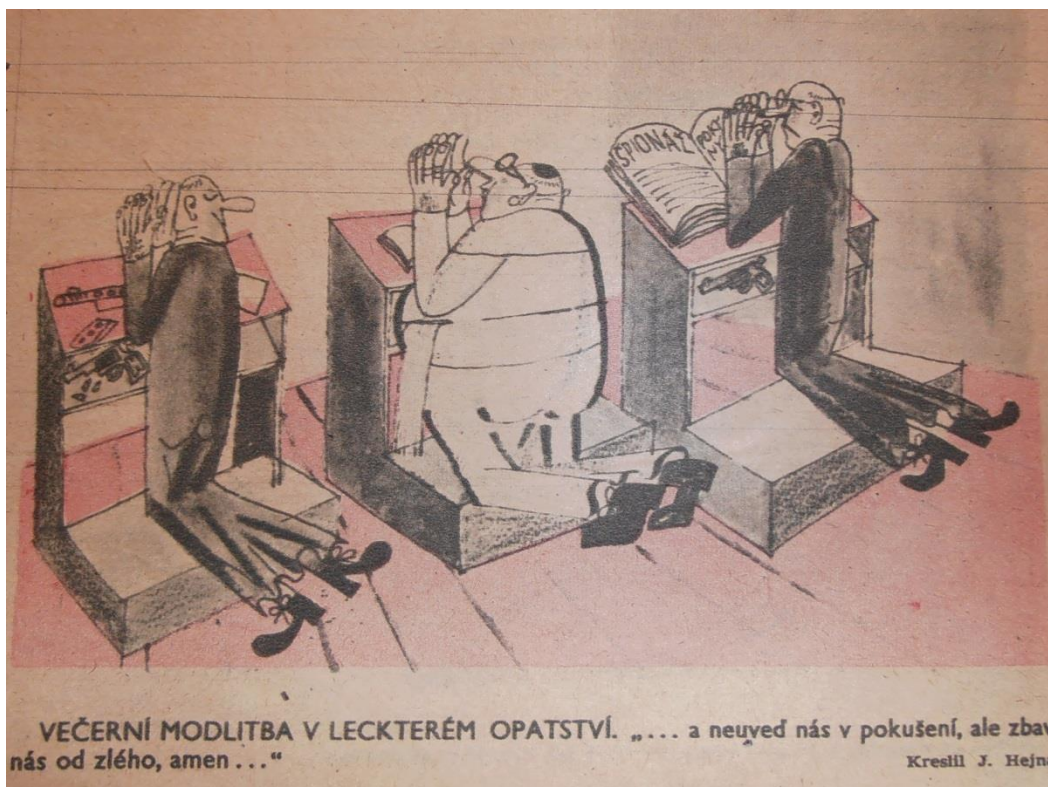
Příloha č. 3: Číhošť č. 2. (obrázek)

Dikobraz. Praha, 21.3.1950, ročník 6, číslo 12, s. 1

Příloha č. 4: Špionáž č. 1. (obrázek)

Dikobraz. Praha, 18.4.1950, ročník 6, číslo 16, s. 5

Příloha č. 5: Vatikán a násilí (obrázek)

Dikobraz. Praha, 2.5.1950, ročník 6, číslo 18, s. 5

Příloha č. 6: Náboženské principy č. 1 (obrázek)

Dikobraz. Praha, 16.5.1950, ročník 6, číslo 20, s. 8

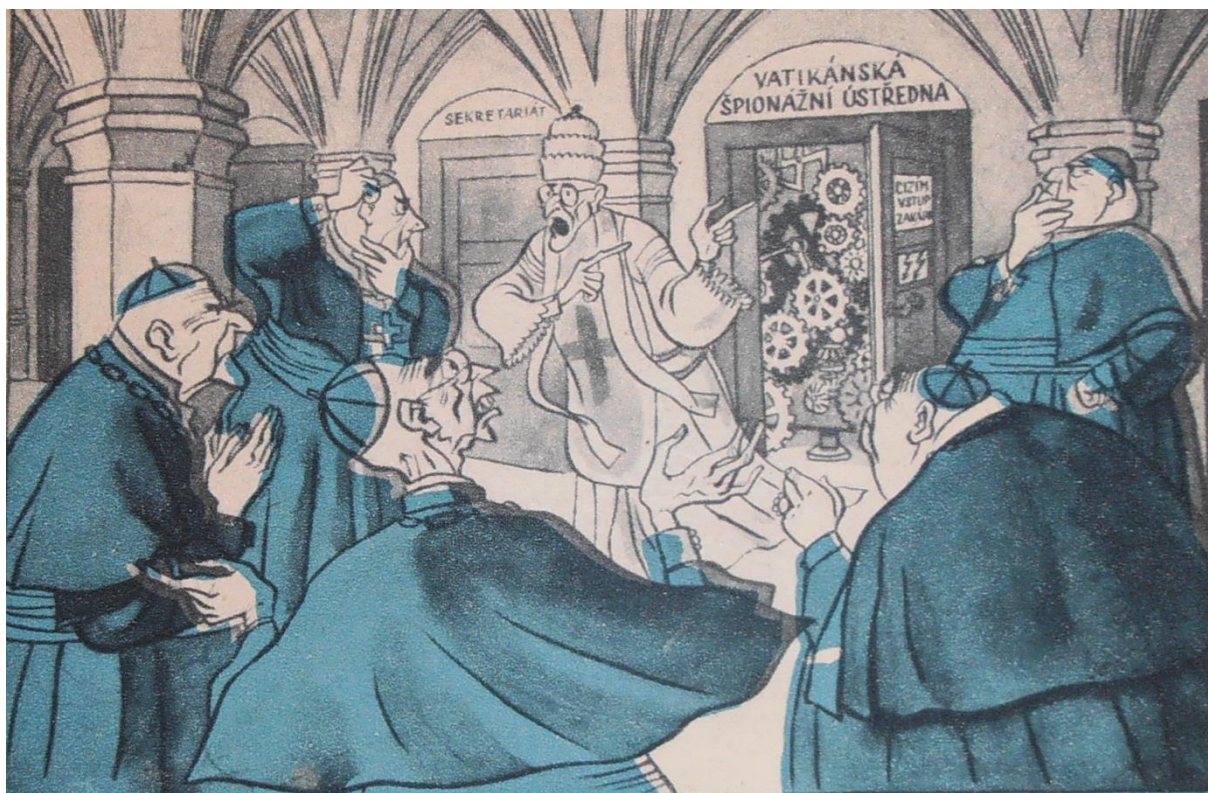
Příloha č. 7: Náboženské principy č. 2 (obrázek)

Dikobraz. Praha, 5.12.1950, ročník 6, číslo 49, s.1

Příloha č. 8: Špionáž č. 2 (obrázek)

PO PROCESU S Vatikánskými špiony.

Kreslil O. Stemberk

„Taková pohroma – devět koleček naráz vypadlo.“

Dikobraz. Praha, 19.12.1950, ročník 6, číslo 51, s. 5

Příloha č. 9: Náboženské principy č. 3 (obrázek)

Dikobraz. Praha, 31.7.1951, ročník 7, číslo 31, s. 6

Příloha č. 10: Vatikán a nedemokratické režimy č. 2 (obrázek)

Papež jmenoval krvavého diktátora Franca čestným kardinálem ...

„No vidíš – a hned je ta sekyra méně nápadná ...“

Kreslil L. Haas

Dikobraz. Praha, 31.7.1951, ročník 7, číslo 31, s. 345